

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

ТУТОВ Павло Анатолійович

**Злочини, вчинені у стані сп'яніння: кримінально-правова
регламентація.**

спеціальність: 081 – Право
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконав студент групи ПРМ-22
П.А. Тутов

Науковий керівник
г.ю.н., доцент Олійничук Р.П.

Магістерську роботу допущено
до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.З.Рогатинська**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

АНОТАЦІЯ

Тутов П. А. Злочини, вчинені у стані сп'яніння: кримінально-правова регламентація. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня “магістр” за спеціальністю 081 – Право – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

В дипломній роботі розглянуто стан сп'яніння як внутрішній детермінант вчинення злочину; з'ясовано правове значення стану сп'яніння; досліджено історичні витoki кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння; дано кримінально-правову характеристику окремих злочинів, вчинених у стані сп'яніння; проаналізовано стан сп'яніння як обставину, яка не виключає кримінальної відповідальності особи.

ANNOTATION

Tutov P. A. Crimes committed while state of intoxication: criminal legal regulation. – Manuscript.

Thesis to obtain the master's educational level on specialty 081 – Jurisprudence – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

In the thesis work the state of intoxication as an internal determinant of a crime is considered; the legal meaning of the state of intoxication is clarified; historical sources of criminal legal regulation of crimes committed in a state of intoxication are researched; the criminal-law description of certain crimes in a state of intoxication is committed; the condition of intoxication as a circumstance that does not exclude criminal liability of the person is analyzed.

РЕЗЮМЕ

Дипломна роботи містить 100 сторінок, перелік використаних джерел із 122 найменування.

Метою дипломної роботи є комплексний аналіз кримінального законодавства та наукових позицій щодо комплексного вивчення кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння, виявлення дискусійних аспектів й обґрунтування власних висновків і пропозицій щодо вирішення проблемних питань.

Об'єктом дослідження є стан сп'яніння особи, його види та правове значення у випадку вчинення злочину.

Предметом дослідження є злочини, скоєні в стані алкогольного, наркотичного чи іншого виду сп'яніння.

Одержані висновки та їх новизна: науково узагальнено та систематизовано погляди науковців щодо сутності алкогольного, наркотичного чи іншого виду сп'яніння, а також сформульовано авторські пропозиції щодо змін чинного законодавства у сфері регламентування стану сп'яніння.

Ключові слова: кримінальне законодавство, злочин, сп'яніння, алкогольне сп'яніння, наркотичне сп'яніння, кримінальна відповідальність.

RESUME

Thesis contains 100 pages, list of sources with 122 titles.

The aim of the thesis is a comprehensive analysis of criminal legislation and scientific positions regarding the comprehensive study of the criminal legal regulation of crimes committed in a state of intoxication, the identification of discussion aspects and the substantiation of their own conclusions and proposals for solving problem issues.

The object of research is the state of intoxication of a person, its types and legal significance in case of committing a crime.

The subject of research is crimes committed in the state of alcohol, narcotic or other kind of intoxication.

The resulting conclusions and innovation: scientifically generalized and systematized opinions of scientists about the essence of alcohol, narcotic or other kind of intoxication, as well as formulated author's proposals on changes in the current legislation in the sphere of regulation of the state of intoxication.

Keywords: criminal law, crime, intoxication, alcohol intoxication, narcotic intoxication, criminal liability.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Правова природа злочинів, вчинених у стані сп'яніння.....	7
1.1. Стан сп'яніння як внутрішня детермінанта вчинення злочину.....	7
1.2. Правове значення стану сп'яніння.....	15
1.3. Історичні витoki кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння.....	20
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. Кримінально-правова характеристика окремих злочинів, вчинених у стані сп'яніння.....	32
2.1. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, вчинені в стані сп'яніння.....	32
2.2. Злочини із сексуальних мотивів, вчинені в стані сп'яніння.....	39
2.3. Злочини, вчинені неповнолітніми у стані сп'яніння.....	45
Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння.....	56
3.1. Стан сп'яніння як обставина, яка не виключає кримінальної відповідальності особи.....	56
3.2. Стан сп'яніння як обставина, яка впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності.....	70
Висновки до розділу 3.....	80
Висновки.....	82
Список використаних джерел.....	87

ВСТУП

Актуальність теми. Серед різних видів девіантної поведінки найбільш розповсюдженим є алкоголізм та наркоманія, які являють собою серйозну загрозу як для суспільства в цілому, так і для окремих громадян. Небезпека алкоголізму та наркоманії полягає не стільки у небезпеці залежної (хворої) особи для оточуючих при вчиненні ним злочину, скільки у тому, що алкоголізм (наркоманія) перебудовує внутрішній світ людини, його установки і цінності. У них помітно звужується коло інтересів, зникають культурні потреби, з'являється схильність до ведення асоціального способу життя, етичні норми поведінки втрачають свою регулюючу силу. З соціальної точки зору вживання алкоголю та наркотиків призводить до збільшення поширеності захворювання на «алкоголізм» та «наркоманію», деградації особистості, відображається на здоров'ї людини та суспільства загалом.

Поширення вживання алкоголю та наркотиків серед значної частини населення є однією з найбільш актуальних і небезпечних проблем сучасної України. В останні роки постійно зростає кількість виявлених злочинів у сфері незаконного наркообігу й вчинених в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння. Це значно впливає на формування криміногенної ситуації в країні. Суттєвою є частка злочинів, які вчиняються у стані сп'яніння, а тому питання кримінально-правової регламентації є надзвичайно актуальними.

Дослідженню означеної проблематики тою чи іншою мірою присвячені праці таких учених, як Ю. М. Антонян, В. В. Беспалько, О. В. Бугрім, В. М. Бурдін, О. О. Кашкаров, В. И. Кононенко, В. Г. Кундеус, В. Т. Маляренко, А. М. Нагорна, О. С. Стеблинська, О. Б. Шигонін та ін. Однак чимало питань залишається недостатньо дослідженими, зокрема це стосується ролі алкоголізму та наркоманії, які останнім часом набувають загрозливих масштабів у нашій країні, у скоєнні окремих кримінально-караних діянь, а

також стану сп'яніння як обставини, пов'язаної із кримінальною відповідальністю особи. Тому дана робота виконана на актуальну тему.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є комплексне вивчення кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі головні **завдання:**

- розглянути стан сп'яніння як внутрішньої детермінанти вчинення злочину;

- з'ясувати правове значення стану сп'яніння;

- дослідити історичні витoki кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння;

- дати кримінально-правову характеристику окремих злочинів, вчинених у стані сп'яніння, зокрема проти безпеки руху та експлуатації транспорту, із сексуальних мотивів та скоєних неповнолітніми

- проаналізувати стан сп'яніння як обставину, яка не виключає кримінальної відповідальності особи;

- розглянути стан сп'яніння як обставину, яка впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Об'єктом дослідження є стан сп'яніння особи, його види та правове значення у випадку вчинення злочину.

Предметом дослідження є злочини, скоєні в стані алкогольного, наркотичного чи іншого виду сп'яніння.

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувались різноманітні методи дослідження, а саме методи індукції (на етапі збору, систематизації і обробки інформації для проведення дослідження) та дедукції (у процесі теоретичного осмислення проблеми), монографічний (для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння тощо.

Теоретичну й методологічну основу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців з питань стану сп'яніння та його зв'язку із вчиненням злочинів; періодична наукова література, статистична інформація, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси.

Інформаційною базою даного дослідження є матеріали вітчизняної судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що:

1) науково-узагальнено та систематизовано погляди науковців щодо впливу стану сп'яніння на вчинення злочинів;

2) обґрунтовано, що вживання алкоголю і наркотичних речовин не може визнаватися безпосередньою причиною вчинення злочинів, однак стан сп'яніння відіграє значну роль у процесі виникнення і протікання відповідного психофізіологічного стану, формування злочинних мотивів, наміру, вибору способу, часу, місця та обстановки його реалізації;

3) аргументовано, що з урахуванням принципу “кримінальної відповідальності лише за наявності вини” особа не може підлягати кримінальній відповідальності у тих випадках, коли навіть унаслідок добровільного сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння вона втратила можливість здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діяннями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні рекомендацій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за економічні злочини, які можуть бути використані для покращення механізму протидії даному негативному явищу.

Основні теоретичні положення та практичні результати дипломної роботи за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» оприлюднені на I Міжнародній студентській науковій конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», яка відбулася

3-4 квітня 2017 р. в м. Тернопіль на базі Юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету та висвітлені в тезах на тему: «Правова оцінка стану сп'яніння при вчиненні кримінального правопорушення».

Структура і обсяг роботи. Робота викладена на 100 сторінках комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 122 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

1.1. Стан сп'яніння як внутрішня детермінанта вчинення злочину

Історія людства, мабуть, не знає такого періоду, протягом якого не згадувалося б про вживання людьми одурманюючих речовин різного роду. При цьому в різних державах, залежно від культури та традицій, перевагу віддавали різним одурманюючим речовинам. Це могли бути наркотичні засоби або алкоголь. Останній є традиційним напоєм для слов'янських держав [20, с. 28].

Швидкі темпи розвитку економічної сфери діяльності нашої держави відкрили великі можливості для підвищення рівня життя громадян, але це, у свою чергу, дало поштовх і для розвитку злочинності. А те, що останніми роками з'явилася доступність широкого асортименту алкогольної продукції та інших засобів сп'яніння, що розраховані на різноманітні споживацькі смаки і матеріальні можливості, дозволяє безперешкодно вживати алкоголь та інші засоби сп'яніння широким верствам населення. Стан сп'яніння учасників правопорушення фігурує в найрізноманітніших сферах злочинних посягань: від простих (побутових) до найскладніших (шахрайства, вбивства і т.д.) видів злочинів. Але цей факт далеко не завжди є очевидним, часто вимагає доказу і може мати принципово важливе значення для ефективного розкриття і розслідування злочину [73, с. 207].

Учення про кримінальну відповідальність осіб, що вчинили злочини в стані сп'яніння, базується на загальних принципах винності і покарання. Ця проблема досліджується вченими-юристами упродовж тривалого часу. Вона не втратила своєї актуальності й сьогодні. Вчені, що вивчають це питання, досі не дійшли єдиної думки, оскільки найбільш суперечливим тут є момент про осудність або неосудність особи, що вчинила злочин в стані сп'яніння. З

огляду на вищезазначене, доцільно проаналізувати сутність поняття «стан сп'яніння», а також охарактеризувати його види та з'ясувати правове значення стану сп'яніння у чинному кримінальному законодавстві.

Залежно від речовини, вживанням якої викликається сп'яніння, його поділяють на:

- алкогольне;
- наркотичне;
- токсичне.

З медичної точки зору алкогольне сп'яніння – це стан людини, який виникає внаслідок вживання надмірного вживання алкогольних напоїв (алкогольної інтоксикації), що призводить до фізіологічних, психічних, вегетативних і неврологічних розладів.

Алкоголь у будь-якому вигляді – отрута універсального дії. Потрапляючи в кров через шлунково-кишковий тракт, етиловий спирт різко порушує всі процеси в організмі: людина починає частіше дихати, прискорюється пульс, з'являється почуття відчуженості. При частому і безконтрольному прийомі усі ознаки сп'яніння «наявності»: п'яний втрачає контроль над ситуацією, переоцінює свої можливості, у нього порушена орієнтація [2].

Розрізняють три ступені алкогольного сп'яніння:

- легкий;
- середній;
- тяжкий.

При легкому сп'янінні нетверезий суб'єкт починає здійснювати невластиві для нього вчинки: може виконати будь-яке побажання, стає надто веселий або, навпаки, агресивний, але ще не лізе в бійку. В залежності від кількості прийнятого алкогольний дезінтоксикаційний період триває від декількох хвилин до одного або більше годин. При цьому навіть легке сп'яніння негативно позначається на функції вегетативної та психоемоційної системи:

- порушується координація;
- з'являється сплутаність свідомості;
- кров доходить до шкірних покривів;
- частішає пульс, дихання;
- посилюється потовиділення.

Наступна стадія алкогольної залежності викликає порушення вегетативного апарату, роботу центральної нервової системи. Виражається середня ступінь алкогольного сп'яніння у наступних ознаках:

- поява незв'язної мовлення, ускладненість розумового процесу;
- повна відсутність координації;
- нецензурна лексика;
- прояв сексуальних домагань;
- агресія до навколишніх;
- розмашисті нервові рухи рук;
- виникнення бажання відкрито справити потреби в громадських місцях.

Для середнього ступеня сп'яніння характерно імпульсивне сприйняття дійсності: дратівливість може різко змінитися грубістю, розлад – ейфорією. Однак не завжди напідпитку веде себе так, іноді реакції можуть протікати по-іншому: людина навпаки стає замкнутим, мовчазним, похмурим. Після алкогольної інтоксикації деякі епізоди зникають з пам'яті, різко знижується активна діяльність, з'являється сильна спрага, головний біль.

Крайня ступінь алкогольної інтоксикації характеризується тяжкими наслідками:

- серйозним ураженням ЦНС;
- абсолютним відключенням свідомості;
- мимовільним сечовипусканням;
- можливо поява судом в м'язах і епілептичних випадків.

Таке алкогольне сп'яніння вкрай небезпечно для життя. Якщо нетверезий чоловік став млявим, перестав відповідати або реагувати на

подрозники, зіниці розширені, дихання рідке і повільне, а шкіра бліда – необхідно негайно викликати невідкладну допомогу. Однак навіть це не дає гарантії того, що важка стадія сп'яніння не залишить психічні зміни свідомості: зорові або слухові галюцинації, напади та інше.

Остання алкогольна ступінь вкрай небезпечна, може призвести до втрати свідомості, тривалої коми або до смерті. У медичній практиці прийнято виводити ступеня алкогольного сп'яніння у проміле:

Водночас у медичній практиці прийнято наводити ступені алкогольного сп'яніння у проміле:

- 0,2-0,5 проміле викликає почуття збудження, піднімає настрій, людина стає балакучою.
- 0,5-1 проміле – стан легкої нетверезості. Хо́да хитка, плутана мова, спостерігається зниження реакції на легкий подразник.
- 1-1,5 проміле – проміжна стадія сп'яніння. Людина буває дратівливою, схильною до суперечок, невиразно артикулює.
- 1,6-3 проміле алкоголю – сильний ступінь. Шкірні покриви бліднуть, мова стає незв'язною, поведінка – неадекватною.
- більше 3 проміле – клінічна ступінь сп'яніння. Алкоголь впливає на нервову систему, мозок, викликає серцеву недостатність [2].

З правової точки зору вважається, що при алкогольному сп'янінні зберігається здатність людини усвідомлювати свої дії і свідомо керувати ними, хоча і в дещо обмеженому вигляді. Тому це дозволяє суддям визнавати таких осіб осудними [101, с. 218].

Якісно відмінну від алкогольного сп'яніння характеристику має патологічне сп'яніння, що за своєю природою належить до психічного розладу, пов'язаного зі сп'янінням. Патологічне сп'яніння можна визначити як гострий короткочасний психотичний епізод, що з'являється на фоні простого алкогольного сп'яніння. Для виникнення патологічного сп'яніння має значення не стільки вплив алкоголю, скільки наявність постійного й тимчасового патологічного ґрунту. Постійний ґрунт проявляється в певних

явищах, пов'язаних із перенесеними в минулому захворюваннями центральної нервової системи, у тому числі й черепно-мозковими травмами, однак виражених настільки незначно, що особи у звичайному стані не виявляють відхилень у психічній сфері й вважаються практично здоровими. Більшу роль у виникненні патологічного сп'яніння грає тимчасовий ґрунт – втома, перестомлюваність, недосипання, психічне й фізичне виснаження, хвилювання, страхи, тривога. У такому стані спожитий алкоголь, незалежно від його дози, у деяких випадках викликає патологічне сп'яніння [77].

Як зазначає професор П.Л. Фріс, «патологічне сп'яніння – це не просто ступінь якого-небудь фізіологічного сп'яніння, але тимчасовий психічний розлад, що виключає осудність. Суб'єкт, що вчинив злочин у стані патологічного сп'яніння, втрачає здатність усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними. На цій підставі судово-психіатричною експертизою він може бути визнаний неосудним і в цьому випадку не підлягає кримінальній відповідальності» [118, с.118].

Найбільш згубний вплив на організм людини має вживання наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Особа, яка перебуває у стані наркотичного сп'яніння, є дуже небезпечною, а її поведінка – непередбачуваною.

Отже, наркотичне сп'яніння – це психічний стан людини, викликаний вживанням наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Постійне вживання цих засобів викликає фізичну залежність людського організму від наркотику, в основі якої лежить абстинентний синдром – комплекс розладів, що виникають у споживачів наркотиків після раптового і повного припинення вживання наркотичних засобів і часто є внутрішніми детермінантами вчинення злочинів, насамперед насильницьких. Залежно від виду наркоманії абстиненція проявляється по-різному, але завжди пов'язана з відхиленнями у психічній діяльності людини.

Ще одним видом сп'яніння є токсичне сп'яніння – тобто психічний стан людини, викликаний вживанням психотропних та інших одурманюючих

речовин (окрім алкогольних напоїв і наркотичних засобів). Під іншими одурманюючими речовинами слід розуміти психоактивні лікарські засоби або речовини, які не відносяться ні до алкоголю, ні до групи наркотиків, тобто снодійні препарати, психостимулятори, транквілізатори і т.д., які використовуються в медичній практиці, а також ароматичні летючі речовини, вживані в промисловості і побуті – ацетон, бензин, хлороформ і т.д. Ці речовини об'єднані назвою «токсичні», а отже, їх вживання викликає токсичне сп'яніння. Таким чином, під сп'янінням, про яке йдеться в ст. 21 КК [48], слід розуміти просте (фізіологічне) алкогольне, наркотичне і токсичне сп'яніння.

Як зазначають М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, стан сп'яніння, як узагальнене правове поняття – це психічний стан особи в момент вчинення злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який за загальним правилом не виключає осудності, який характеризується послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і тому може бути ознакою діяння та особи винного, яка значно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і посилює відповідальність цієї особи [63, с.67–68].

Загалом варто погодитися з таким визначенням, проте дискусійним видається твердження, що «...стан сп'яніння характеризується лише однією ознакою, тобто тільки послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини».

Як відомо, всі наркотичні і психотропні речовини поділяються на:

- опіати (опій, морфін, героїн, кодеїн, метадон, трамалгін та ін.);
- стимулятори (кокаїн, крэк, амфетаміни, МДМА («екстазі»), метиламфетамін («ЛІД»), нікотин, кофеїн та ін.);
- депресанти (заспокійливі снодійні препарати) (барбітурати, седативні речовини та ін.);
- наркотики, які одержують з рослин роду конопель (марихуана, гашиш, гашиш на олія);

– галюциногени (ЛСД (діетиламін лізергінової кислоти), галюциногенні гриби, фенетиламін (DOB), 2C-B, DMT (диметилтриптамін), айяхуаска та ін.);

– прекуртори та розчинники (ефедрин, ацетон, етиловий ефір, калію перманганат, бензин та ін.).

Кожна із зазначених груп наркотичних та психотропних засобів володіє властивою тільки їй дією на центральну нервову систему, що може проявлятися в різних властивостях (ефектах) організму людини.

Дія наркотиків може проявлятися по-різному: заспокоювати нервову систему або збуджувати її.

У першому випадку діють опіати, які послаблюють біль, заспокоюють нервову систему, викликаючи при цьому неможливість зосередитися, сон [117, с.9]. Як свідчать медичні дослідження, у хворих, які вживали опіати, спостерігається стан приглушеності, що характеризується повною відсутністю, або частковим орієнтуванням в навколишньому оточенні, питання не сприймаються, або сприймаються насилу, відповіді незв'язні, мова нерозбірлива, рухи уповільнені або практично відсутні, хворий прагне прийняти лежаче положення, обличчя анемічне, бліде [98, с.85]. Аналогічною дією володіють барбітурати, які пригнічують центральну нервову систему, володіють снотворною, протисудомною і наркотичною дією, обумовлену пригноблюючим впливом на центральну нервову систему.

Зовсім протилежною, тобто збуджуючою дією володіють стимулятори. Вони підвищують активність центральної нервової системи і тим самим, підвищують розумову та фізичну працездатність, збільшують витривалість, підвищують швидкість реакції, усувають відчуття втоми і сонливості, збільшують здатність до запам'ятовування і швидкість обробки інформації [28, с. 298].

Отже, зловживання алкогольними напоями, наркотичними чи іншими одурманюючими речовинами й справді знижує самоконтроль людини, розвиває моральну нестійкість, корисливі й агресивні мотиви, у неї

з'являється нерозбірливість у виборі засобів для досягнення різних антисоціальних цілей. Нерідко особи, що вчинили злочини у стані сильного сп'яніння, посилаються на те, що зовсім не пам'ятають, як вчинили злочин і чим були зумовлені їхні дії.

Внаслідок ослаблення самоконтролю, порушення мислення поведінка людини різко відрізняється від звичайної, штовхаючи на несподівані, не зрозумілі з позицій розуму, вчинки. Через це на стадії досудового слідства чи судового розгляду кримінальної справи деякі особи, що вчинили злочини в стані сп'яніння, посилаються на те, що вони не пам'ятають моменту вчинення злочину, не усвідомлювали на момент учинення характеру своїх дій [118, с. 117].

Варто відзначити, що учені постійно акцентують увагу на тісному взаємозв'язку між вчиненням насильницьких злочинів, у тому числі убивств, і зловживанням алкоголем і наркотичними речовинами. Результати досліджень показують, що від 60 до 90 % насильницьких злочинів вчиняються в стані алкогольного сп'яніння [7, с.40]. Поряд із пиятикою та алкоголізмом сильnodіючими криміногенними факторами, а також негативними соціальними явищами, супутніми злочинності, є наркоманія – болісне звикання до зловживання різноманітних речовин, що викликають наркотичне сп'яніння.

Наркоманія – хвороба, що характеризується непереборним потягом до наркотиків, що викликають у малих дозах ейфорію, у більших – оглушення, наркотичний сон. При наркоманії уражаються внутрішні органи, виникають неврологічні і психічні розлади, розвивається соціальна деградація [1, с.458–459].

Стрімке поширення алкоголізму та наркоманії у нашому суспільстві пов'язане зі втратою значної частиною населення, переважно молоддю, життєвих перспектив та ідеологічних орієнтирів. Вживання алкоголю та наркотиків є спробою уникнути життєвих проблем відійти від побутової невпорядкованості, сімейного дискомфорту тощо. Низька самооцінка,

відчуття власної неповноцінності та неспроможності, відчуженості та непотрібності суспільству «ліквідуються» при вживанні алкоголю та наркотиків, однак загострюються після закінчення їх дії та знов «ліквідуються». Поступово на зміну алкоголю як атрибуту молодіжних дозвільних заходів приходять наркотики, які стають невід'ємною частиною молодіжної субкультури, компонентом спілкування в підлітково-молодіжному середовищі. Тому алкоголізм та наркоманія – зловоденні питання сучасного суспільства, які водночас є вагомими детермінантами злочинності.

У зв'язку з цим виникає питання про осудність або неосудність особи, яка вчинила злочин у стані алкогольного, наркотичного чи психотропного сп'яніння, і про правомірність її притягнення до кримінальної відповідальності.

1.2. Правове значення стану сп'яніння

У ст. 21 КК України вживається термін «сп'яніння» як родове поняття для позначення стану, що виникає внаслідок вживання алкоголю, наркотиків або інших одурманюючих речовин. Термін «сп'яніння» вживається також і в третьому розділі Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» [36]. Так, ст. 12 регулює порядок виявлення осіб, які незаконно вживають такі засоби. Відповідно до цієї норми у разі надходження в ОВС або органи охорони здоров'я повідомлення від організації, установи, підприємства, ЗМІ або громадян про те, що особа незаконно вживає наркотичні засоби або психотропні речовини, або знаходиться в стані наркотичного сп'яніння, названа особа підлягає медичному огляду. Цей огляд проводиться органами охорони здоров'я за ініціативою працівників органів внутрішніх справ у встановленому законом порядку.

Про стан «сп'яніння» говорить також і Кодекс України про адміністративні правопорушення. В ст.266 КУпАП йде мова про те, що водії, судноводії та інші особи, які керують транспортними засобами, річковими і маломірними судами, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони перебувають у стані сп'яніння, підлягають відстороненню від керування цими транспортними засобами [49].

Встановлення у правопорушника стану сп'яніння здійснюється на підставі його огляду, який проводиться згідно з вимогами Інструкції про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України від 24.02.1995 р. № 114/38/15-36-18 [37].

Водночас варто відзначити, що окрім науково-практичних коментарів до КК України, жодного нормативного визначення поняття «сп'яніння» немає. Тому підтримуємо пропозицію О. С. Стеблинської, що необхідно доповнити Інструкцію про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів [102, с. 860], терміном «сп'яніння», під яким розуміти «психічний стан особи в момент вчинення правопорушення чи злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який характеризується послабленням або підвищенням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і який не виключає осудності», що стане першим нормативним визначенням даного поняття.

В наукових дослідженнях [33; 54; 58; 80] поряд з терміном «наркотичне сп'яніння», іноді як його синонім, вживають термін «наркотичне збудження». Великий тлумачний словник української мови зазначає, що «збудження» – це стан нервового піднесення, неспокою, хвилювання, підвищеної активності,

пожвавлення; патологічний стан, при якому спостерігається підсилення і прискорення темпу проявів різних сторін психічної діяльності [21, с.443].

Проте, як слушно зазначає А.А. Музика, ці поняття – не рівнозначні, оскільки далеко не всі фази ейфоричного стану, що є результатом прийняття наркотику, відповідають поняттю «наркотичне збудження», та й не завжди вживання наркотику дає ейфоризуючий ефект [69, с. 65]. Варто погодитись із позицією вченого, оскільки стан «ейфорії» виникає при вживанні героїну, кокаїну, амфетамінів, «екстазі», циклодолу, марихуани, гашишу, абсенту та ін., а при вживанні кодеїну, барбітуратів, у великих кількостях алкоголю та ін. ейфорія не спостерігається.

Ще А. Б. Сахаров стверджував, що стан сп'яніння часто межує, а інколи й зливається з неосудністю. Інакше, як він вважав, не було би необхідності вводити в КК СРСР 1960 р. окрему статтю, що встановлює відповідальність осіб, що вчинили злочин в стані сп'яніння [91, с.218–226]. Наведену позицію не можна вважати беззаперечною, оскільки законодавець введенням цієї статті в КК СРСР 1960 р. намагався позитивно вирішити питання в дискусіях про те, осудна чи неосудна особа, яка знаходиться в стані сп'яніння, саме в бік осудності. Це дає право виключити фізіологічне сп'яніння із станів, які зараховуються до психічних розладів, що виключають осудність.

А. А. Габіані зазначав, що в більшості випадків суб'єкт злочину, навіть знаходячись в глибокому сп'янінні, все ж таки зберігає певну здатність керувати своїми вчинками. Лише в окремих випадках особи в глибокому сп'янінні втрачають її і не можуть усвідомлювати свої дії, контролювати поведінку [25, с. 24]. Таким чином, він все ж таки визнав, що в більшості випадків особи, що вчиняють злочини навіть у важкому ступені сп'яніння, є осудними, а отже, і підлягають кримінальній відповідальності за вчинене діяння. При цьому він не давав ніяких роз'яснень, в яких саме випадках особи могли визнаватися осудними, а в яких неосудними і на яких наукових критеріях має будуватися розмежування.

Протилежну позицію займала І. М. Тверда. Досліджуючи питання про значення стану сп'яніння для кримінальної відповідальності, вона дійшла висновку, що особи, які вчинили злочини в стані сильного сп'яніння, не можуть бути визнані осудними, оскільки тут присутній і медичний, і юридичний критерій неосудності, тобто, такі особи повинні звільнитися від кримінальної відповідальності. Проте науковець додає, що це було би не виправданим лібералізмом щодо таких осіб, оскільки це би закріпило в них відчуття безкарності за свої вчинки і сприяло б зростанню злочинів, що вчиняються в стані сп'яніння [110, с.7].

Звичайно, при важкому ступені сп'яніння мають місце серйозні мозкові порушення – різко погіршується просторова і тимчасова орієнтація, з'являються вестибулярні порушення у вигляді запаморочення, нудоти. Зазвичай в такому стані особа засинає глибоким сном. При цьому в медицині важке сп'яніння не прирівнюється до психічних розладів, тобто відсутній медичний критерій неосудності. Разом із тим, при такому ступені сп'яніння у особи зберігається контроль над свідомістю й можливість керувати своїми діями, тобто відсутній і юридичний критерій неосудності.

Як зазначає Я. М. Калашник, притягнення до кримінальної відповідальності в таких випадках цілком правильно обумовлюється тим, що людина, напиваючись, знає, що в результаті сильного сп'яніння вона може втратити контроль над своїми діями, проте, знаючи це, вона все ж напивається до такого ступеня, коли не розуміє того, що робить.

Таким чином, факт вчинення злочину особою зумовлюється тут діянням, яке мало місце ще до того, коли особа втратила здатність усвідомлювати те, що вона робить і керувати своїми вчинками [38, с.123].

А.А. Габіані пропонував звільняти від кримінальної відповідальності осіб, які:

– насильницьким способом або шляхом обману були доведені до стану сильного сп'яніння і в цьому стані вчинили злочин;

– через свою необізнаність або з яких-небудь інших причин у момент вживання алкоголю або наркотичних засобів не передбачали і не мали можливості передбачати настання стану сильного сп'яніння;

– через відсутність волі не могли опиратися бажанню спожити алкоголь або наркотичні засоби [25, с. 104–105].

Зовсім протилежної позиції дотримувався В. М. Флоря, який вважав, що, засуджуючи пияцтво й алкоголізм як антисуспільні явища, не можна в той же час виправдовувати тих, хто вчиняє злочини в стані сп'яніння і ставити їх в краще становище порівняно з тими, хто вчиняє злочини в тверезому вигляді [116, с. 17].

У ст. 21 КК України це питання вирішене однозначно: «Особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності» [48], цим самим демонструється негативне ставлення законодавця до стану сп'яніння. Також в положенні, закріпленому в п. 13 ст. 67 КК України, стан сп'яніння визнають обставиною, яка обтяжує покарання.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна відмітити, що стан сп'яніння не виключає кримінальної відповідальності за вчинення злочину. Така позиція закону має принципово важливе значення для профілактики і запобігання злочинам, які вчиняються у стані сп'яніння. При звичайному фізіологічному сп'янінні відсутній медичний критерій – психічне захворювання, а тому немає підстави для визнання особи неосудною. При фізіологічному сп'янінні не настають ті істотні зміни в психічному стані особи, які характерні для психічного захворювання. Необхідно враховувати й те, що такі особи добровільно доводять себе до стану сп'яніння, усвідомлюючи негативний вплив на свою поведінку алкогольних напоїв, наркотичних чи інших одурманюючих речовин, але свідомо припускають чи навіть прагнуть настання стану сп'яніння. Вживаючи алкоголь, наркотики чи інші одурманюючі речовини, особа здатна передбачати характер своєї можливої негативної поведінки внаслідок стану сп'яніння та можливі її

суспільно небезпечні наслідки і з врахуванням цього може вирішувати, вживати чи не вживати алкоголь, наркотики чи інші одурманюючі засоби.

Алкоголь, наркотичні засоби і одурманюючі речовини можуть не тільки послаблювати, але й бути стимулятором інтелектуальної і вольової сфери діяльності людини. Проте, слід зазначити, що поряд із підвищенням вольової сфери психічної діяльності, в стані сп'яніння в людини порушуються контрольні-вольові функції. Все це призводить до зниження самоконтролю та самооцінки дій людини.

1.3. Історичні витоки кримінально-правової регламентації злочинів, вчинених в стані сп'яніння

Сучасне положення ст. 21 КК України про те, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, незалежно від його ступеня, підлягає кримінальній відповідальності, на перший погляд є безсумнівним. Однак таке законодавче рішення не можна вважати абсолютно однозначним. У юридичній літературі відомі різні підходи до обґрунтування кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння. Проте, незважаючи на численні праці, багато питань і далі можна відносити до дискусійних, а саме:

1) можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у стані повного сп'яніння, яке не давало можливості усвідомлювати свої діяння або керувати ними;

2) чи у всіх випадках учинення злочину в стані сп'яніння повинно обтяжувати відповідальність;

3) можливість в окремих випадках визнавати стан сп'яніння обставиною, що пом'якшуватиме відповідальність. Вирішення вказаних проблем потребує звернення до історичних витоків досліджуваної проблематики, що дозволяє виділити окремі законодавчі періоди в підходах до регулювання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння, з метою можливого запозичення в чинний КК України

позитивного історичного досвіду. Можна стверджувати, що такий підхід до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння, який закріплюється в КК України 2001 р., простежується далеко не на всіх етапах розвитку кримінального законодавства [18].

Так, у римському праві сп'яніння вважалось обставиною, яка зменшувала осудність та покарання, але повністю не виключала їх. За канонічним правом, стан сп'яніння визнавався обставиною, яка унеможлиблювала осудність, але доведення себе до стану сп'яніння визнавалось і каралося як злочин *sui generis*.

За давньоруським правом, вбивство, вчинене в стані сп'яніння, каралося значно м'якше, ніж звичайне вбивство [45, с.457]. Руська правда хоч і розмежовувала вбивство при розбої та вбивство “в піру”, – в останньому випадку передбачалося м'якше покарання, проте навіть повне сп'яніння не було причиною безвідповідальності [109, с.130]. На думку М.С. Таганцева, в Руському праві відбулася зміна підходів щодо впливу стану сп'яніння на кримінальну відповідальність: давньоруського підходу, виявленого в Новоуказаних статтях та в Уложенні Олексія Михайловича, який до стану сп'яніння ставився поблажливо, та більш пізній, більш суворий підхід, який знайшов свій вираз у законодавстві Петра I, незважаючи на панування в ті часі безмірного п'янства [108, с. 467-468].

В Соборному Уложенні стан сп'яніння визнавався обставиною, що пом'якшує покарання (ст.71-74 гл.ХХІ).

У Військовому статуті в статті 43 вказувалося, що стан сп'яніння не тільки не заперечує кримінальну відповідальність, але й обтяжує покарання. Щоправда, ця лінія проводилася не завжди послідовно. Зокрема, згідно з статтею 3, у випадку вчинення богохульства стан сп'яніння не визнавався обставиною, що обтяжує покарання [86, с. 322]. В окремих випадках поява в стані сп'яніння визнавалась і каралася як злочин *sui generis*. Наприклад, статті 11, 12 визнавали злочином появу в п'яному стані офіцера чи рядового під час молитви; відповідно до статті 43, злочином визнавалась

також “поява військовослужбовця в стані сп’яніння, коли місто було взято приступом, але до повного знешкодження опору та розселення солдат по квартирах та до отримання дозволу на грабіж” [86, с.330-331].

В Уставі благочиння 1782 р. в ст. 214 взагалі було заборонено пиятику. В ч.1 ст.256 встановлена відповідальність за появу в стані повного сп’яніння на вулиці чи іншому публічному місці, коли особа була п’яною до нестями. За вчинення такого діяння особу добу утримували на хлібі та воді. Крім того, в ч.2 ст.256 було встановлено відповідальність за такі діяння:

- 1) доведення себе до стану сп’яніння, коли особа знає про свою схильність вчиняти різного роду правопорушення в такому стані;
- 2) за безперервну пиятику;
- 3) за перебування особи в стані сп’яніння більшу частину року.

Устав у ч.3 ст.256 проводив різницю між станом сп’яніння, коли особа мала намір згодом вчинити злочин в такому стані, та сп’янінням без такого наміру [89, с. 377]. Ця ж різниця зазначалась і в Зводі законів 1832 року. В другому випадку вказувалося, що хоч стан сп’яніння і не може виправдовувати підсудного, і він повинен підлягати тому покаранню, яке передбачене за вчинений злочин, але покарання пом’якшується порівняно з тим, що передбачено за даний злочин. У першому випадку стан сп’яніння посилював покарання і не міг виправдовувати винного [107, с. 131].

Аналогічним чином вирішувалося питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені в стані сп’яніння, і в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Зокрема, щодо сп’яніння в ст.112 містилося спеціальне положення, де розрізняли умисне та неумисне сп’яніння. Під умисним сп’янінням закон розумів ті випадки, коли винний довів себе до такого стану саме з метою вчинення злочину. В цьому випадку завжди призначалося максимальне покарання, передбачене за даний злочин. Щодо неумисного сп’яніння, то закон вказував, що міра покарання в таких випадках призначається з урахуванням інших супроводжуючих злочин обставин. Іншими словами, таке сп’яніння саме по собі не впливало на міру

покарання [87, с. 196]. Редактори Уложення взагалі пропонували карати такі діяння як злочини, вчинені з необережності, але ця пропозиція не була прийнята [108, с. 468-469].

Проте в Особливій частині Уложення відступає від загального правила про визнання стану сп'яніння обставиною, що обтяжує відповідальність. В окремих випадках стан сп'яніння є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Це зокрема, стосується щодо релігійних злочинів (ст.180, 182, 211, 215, 217, 234), заочних образ Імператора та членів Правлячого Дому (ст.246, 248), злочинів проти порядку управління (ст.276, 282, 286) [109, с. 500].

Слід відзначити, що Уложення, як і попередні акти, нічого не вказувало про ступінь сп'яніння. Тобто невирішеним залишалося питання, чи стосувалися ці правила всіх без винятку стадій сп'яніння, особливо тієї стадії, яка називається повним сп'янінням, коли особа не в стані усвідомлювати своїх діянь або керувати ними? Відсутність прямої вказівки в законі, на думку М.С. Таганцева, не виключало права присяжних негативно відповісти на запитання про наявність вини підсудного, коли по справі буде констатоване повне сп'яніння, незалежно від того, чи було воно з наміром, чи ні [108, с. 468].

Судова практика неоднозначно підходила до вирішення цього питання. Привертає увагу, зокрема справа 1848 р. про військового старшину Яковлева, який обвинувачувався у нанесенні Прокопенкову смертельного поранення. Яковлев страждав періодичними запоями, що супроводжувалися галюцинаціями. Поранення було нанесено саме після п'ятиденного запою, коли у обвинуваченого з'явилися галюцинації. Незважаючи на це, обер-прокурор другого відділення шостого департаменту сенату вказував, що Яковлев не може бути визнаний неосудним, оскільки у нього не було виявлено ні безумства, ні іншого психічного розладу. Крім того, за законодавством, п'янство в жодному разі не може звільняти від відповідальності. Керуючий міністерством юстиції зауважив, що хоч з

обставин справи і видно, що Яковлев вчинив злочин унаслідок розладу уяви, проте його діяння не може підпадати під ознаки неосудності, оскільки це було б небезпечним з урахуванням громадської моральності, правосуддя та самої громадської безпеки. З такою думкою погодилася і Державна Рада. Проте згодом Сенат вказав, що в тих випадках, коли пиятика призводить до ознак хвороби, що супроводжуються втратою пам'яті та розладами свідомості, вчинене у такому стані діяння не може бути поставлено у вину [107, с. 134-135].

Статут про покарання, що застосовуються мировими суддями, не містив особливих положень про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння. Проте поява в стані сп'яніння в окремих випадках визнавалася і каралася як злочин *sui generis*. Так, згідно зі ст.42 злочином визнавалася поява в публічному місці “п’яним до нестями або в неподобному від сп’яніння вигляді” [88, с. 400]. Саме в Статуті вперше простежується часткове покладення відповідальності за діяння, які можуть бути вчинені в стані сп’яніння, на продавців алкогольних напоїв. Так, згідно зі ст.127, у випадку залишення без належної уваги п’яного, який без очевидної небезпеки не міг залишатися без сторонньої допомоги, працівники розважальних закладів притягувалися до кримінальної відповідальності [88, с.410].

Уложення 1903 р. не містило спеціальних положень, які б стосувалися кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп’яніння. Це, на думку М.Д. Сергієвського, давало підстави розглядати стан сп’яніння за всіма правилами про неосудність. Отже, стан повного сп’яніння, відповідно до Уложення 1903 р., унеможлиблював осудність [94, с. 239]. Крім того, Уложення 1903 р. і далі визнавало стан сп’яніння щодо окремих злочинів обставиною, що пом’якшувала відповідальність. Це стосувалось релігійних (ст.73, 74, 76, 79) та політичних (ст.103, 106) злочинів [94, с. 240].

У післяреволюційний період питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені в стані сп’яніння, також не знаходило свого

однозначного вирішення. Постановою Ради Кузнецького уездного комісаріата 1918 р. визнавалося злочином поява в п'яному вигляді на вулицях та в публічних місцях. В селі Чинята Змеїногородського повіту жителі розробили народний статут покарань за злочини, вчинені жителями волості. До переліку злочинів було віднесено і появу на вулиці в сп'янілому вигляді. Проте на загальнодержавному рівні спершу з пиятикою та її наслідками намагалися боротися шляхом заборони продажу та купівлі спиртних напоїв. Зокрема, Тимчасовий робітничо-селянський уряд України 14 січня 1919 р. видав декрет "Про спиртні напої", згідно із яким будь-який продаж, а також купівля спиртних напоїв були заборонені. Особи, які скуповували в будь-якій кількості будь-які спиртні напої міцністю понад 1,5°, притягувалися до кримінальної відповідальності [62, с. 19-20]. Згодом і на загальнодержавному рівні законодавець вирішив встановити кримінальну відповідальність за появу в сп'янілому вигляді.

Визнання злочином появу в сп'янілому вигляді в громадських місцях дістало найбільш чітке юридичне закріплення у Постанові РНК РРФСР від 19 грудня 1919 р. "Про заборону на території РРФСР виготовлення та продажу спирту, міцних напоїв та речовин, що містять спирт, але які не відносяться до напоїв". У ст.11 цієї постанови було встановлено: "За появу в публічному місці в стані сп'яніння до винних застосовується позбавлення волі з примусовими роботами на строк не менше як один рік" [26, с. 24].

Згодом і на території України була прийнята аналогічна постанова. Так Постановою РНК від 20 серпня 1920 р. "Про заборону на території УРСР виготовлення та продаж спирту, міцних напоїв та речовин, що містять спирт, але які не відносяться до напоїв" була встановлена заборона виготовлення (без дозволу), продаж, передача, придбання, зберігання, пронесення та перевезення незаконно виготовленого спирту. Крім того, відповідно до п.11 за розпиття незаконно виготовлених та незаконно отриманих міцних напоїв у громадських місцях, в будь-яких установах, а також за допущення такого розпиття та за появу в громадських місцях у стані сп'яніння, було

передбачено покарання у вигляді позбавлення волі з примусовими роботами на строк не менше як один рік [65, с. 190-193].

Відповідно до п.14 Керівних начал з кримінального права, суду та покаранню не підлягали особи, які вчинили діяння в стані душевної хвороби або в такому стані, коли вони не усвідомлювали своїх діянь [65, с. 186]. Проте Керівні начала не містили жодних положень, які б стосувалися кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння. Така позиція законодавця по-різному оцінювалася вченими, коли мова йшла про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені в стані повного сп'яніння. Б.С. Бейсенов, вважав, що, згідно зі ст.14 Керівних начал, особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані глибокого сп'яніння, повинні визнаватися неосудними. Проте вони підлягали кримінальній відповідальності, відповідно до ст.11 зазначеної постанови, за доведення себе до такого стану [13, с. 76].

А.О. Габіані та І.І. Горелік вважають, що хоч Керівні начала 1919 р. нічого не вказували про стан сп'яніння, але оскільки вже сама поява в громадському місці в сп'янілому вигляді визнавалася злочином, то тим більше і вчинення злочину в стані сп'яніння, на думку вчених, також повинно тягти за собою кримінальну відповідальність, при цьому стан сп'яніння повинен враховуватися як обтяжуюча обставина [26, с.24; 25, с.62].

КК РРСФР 1922 р. у ст.17 містив положення про неосудність, проте у примітці до цієї статті вказував, що вона не поширюється на осіб, які привели себе у стан сп'яніння з метою вчинення злочину [92, с. 117-118]. Аналогічно вирішувалося це питання і в КК УРСР 1922 р. Наприклад, у ст.17 встановлено, що покаранню не підлягають особи, що вчинили злочини в стані хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу душевної діяльності або взагалі в такому стані, коли особа, яка його вчинила, не могла усвідомити своїх діянь. При цьому вказувалося, що дія цієї статті не поширюється на осіб, які привели себе в стан сп'яніння для вчинення злочину [65, с. 454].

Хоч перші радянські Кримінальні кодекси відмовлялися від диференційованого підходу до вирішення питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, проте саме в КК 1922 р. на законодавчому рівні було визнано, що стан сп'яніння може в окремих випадках позбавляти особу здатності усвідомлювати свої діяння або керувати ними. Основні начала кримінального законодавства СРСР та Союзних Республік 1924 р. не містили жодних положень про значення стану сп'яніння для кримінальної відповідальності [92, с. 200-201].

Проте вже КК РРФСР 1926 р. по-іншому вирішував питання про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння. Наприклад, у примітці до ст.11, яка містила положення про неосудність, вказувалося, що вона не поширюється на осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння. Застереження про мету такого сп'яніння – для вчинення злочину – було відсутнє [92, с. 258].

Разом з тим КК УРСР 1927 р. і далі містив таке ж застереження, як і в КК УРСР 1922 р. Зокрема, в ст.10 вказувалося, що заходи соціального захисту судово-виправного характеру не могли бути застосовані до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу душевної діяльності, чи в іншому хворобливому стані, якщо ці особи не могли усвідомлювати своїх діянь чи керувати ними. У примітці до цієї статті вказувалося, що заходи соціального захисту судово-виправного характеру застосовуються до осіб, які для вчинення суспільно небезпечного діяння привели себе в стан сп'яніння, за якого вони тимчасово не могли усвідомлювати свої діяння чи керувати ними [114]. Проте, як зазначають Б.С. Бейсенов та А.О. Габіані, незважаючи на це, судова практика проігнорувала це положення і особи, які вчинили злочини у стані сп'яніння будь-якого ступеня, притягалися до кримінальної відповідальності [13, с.78; 25, с. 63].

Основи кримінального законодавства Союзу РСР та Союзних Республік 1954 р. у ст.12 вказували, що особа, яка вчинила злочин у стані

сп'яніння, не звільняється від кримінальної відповідальності [76]. Таке ж положення було закріплено в ч.1 ст.14 КК УРСР 1960 р. [114].

Незважаючи на досить суворий підхід у радянський період до вирішення питання про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння, такий стан не завжди визнавали обставиною, що обтяжує відповідальність. Ні Керівні начала 1919 р., ні КК УРСР 1922 р., 1927 р., ні Основні начала 1924 р., ні Основи 1954 р. не відносили стан сп'яніння до обставин, що обтяжують відповідальність чи покарання. КК УРСР 1960 р. в першій своїй редакції в п.11 ст.41 до обставин, що обтяжують відповідальність, відносив учинення особою, яка була у стані сп'яніння, злочину, коли він був пов'язаний із використанням джерела підвищеної небезпеки. Проте згодом указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 грудня 1969 р. пункт 11 ст.41 виклали в такій редакції: “Вчинення злочину особою, яка перебуває в стані сп'яніння. Суд вправі, залежно від характеру злочину, не визнати цю обставину обтяжуючою відповідальність” [18].

Отже, у ставленні законодавця до осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння, простежується зміна таких підходів:

1. Поміркований підхід, коли стан сп'яніння розглядали як обставину, що пом'якшує або виключає кримінальну відповідальність. Він закріплений в Соборному уложенні, Керівних началах 1919 р.

2. Посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння, коли такий стан не тільки не унеможлиблював, але й в окремих випадках обтяжував відповідальність. Цей підхід спершу був закріплений в законодавстві Петра I, а згодом проявився в КК РРСФР 1926 р., Основах 1954 р., згодом в КК УРСР 1960 р. та в КК України 2001 р.

3. Змішаний підхід, який простежується в Уставі благочиння 1782 р, Зводі законів 1832 р., Уложенні 1845 р, коли в одних випадках стан сп'яніння був обставиною, яка пом'якшувала чи виключала відповідальність, а в інших випадках обтяжувала її. Цей підхід, як було показано вище, частково знайшов своє закріплення і в КК УРСР 1922 р., 1927 р.

Відтак, на різних етапах розвитку кримінального законодавства законодавче вирішення питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, не було однозначним. У чинному КК України законодавець керується підходом, який був започаткований ще законодавством Петра I, і відомий своїм репресивним ставленням до осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння.

На наш погляд, за сучасних умов розвитку суспільства таке вирішення цього питання є не зовсім правомірним. Адже коли говорити про алкогольне сп'яніння, то, збільшуючи випуск та продаж спиртного, а також збільшуючи умови для різного роду надходжень, що пов'язані з його виготовленням та продажем, держава повинна займати більш лояльну позицію у ставленні до осіб, які вчинили злочини у стані хоча б такого сп'яніння. Крім того, на сьогодні видається правильною точка зору західних вчених, які свого часу аргументували “дозвільну” позицію щодо нормального вживання алкоголю та інших одурманюючих речовин, виходячи з філософської концепції повної суверенності індивідів стосовно вибору ними форм життєдіяльності. Кожна людина вільна здійснювати будь-який спосіб життя, який відповідає її суб'єктивним установкам допоки це не порушуватиме прав інших осіб. І навряд чи сам факт уживання психоактивних речовин завжди свідчить про підвищену суспільну небезпеку особи чи вчиненого діяння. Видається, що було б більш правильним, якщо б законодавець, вирішуючи питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, застосовував диференційований підхід, як це простежуємо на певних етапах розвитку кримінального законодавства.

Висновки до розділу 1

Швидкі темпи розвитку економічної сфери діяльності нашої держави відкрили великі можливості для підвищення рівня життя громадян, але це, у свою чергу, дало поштовх і для розвитку злочинності. Стан сп'яніння учасників правопорушення фігурує в найрізноманітніших сферах злочинних посягань: від простих (побутових) до найскладніших (шахрайства, вбивства і т.д.) видів злочинів. Залежно від речовини, вживанням якої викликається сп'яніння, його поділяють на: алкогольне; наркотичне; токсичне.

Стан сп'яніння як узагальнене правове поняття – це психічний стан особи в момент вчинення злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який за загальним правилом не виключає осудності, може викликати як послаблення інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини, так і певне її поживлення.

Зловживання алкогольними напоями, наркотичними чи іншими одурманюючими речовинами знижує самоконтроль людини, розвиває моральну нестійкість, корисливі й агресивні мотиви, у неї з'являється нерозбірливість у виборі засобів для досягнення різних антисоціальних цілей. Нерідко особи, що вчинили злочини у стані сильного сп'яніння, посилаються на те, що зовсім не пам'ятають, як вчинили злочин і чим були зумовлені їхні дії.

Стрімке поширення алкоголізму та наркоманії у нашому суспільстві пов'язане зі втратою значної частиною населення, переважно молоддю, життєвих перспектив та ідеологічних орієнтирів. Вживання алкоголю та наркотиків є спробою уникнути життєвих проблем відійти від побутової непорядкованості, сімейного дискомфорту тощо. Низька самооцінка, відчуття власної неповноцінності та неспроможності, відчуженості та непотрібності суспільству «ліквідуються» при вживанні алкоголю та наркотиків, однак загострюються після закінчення їх дії та знов «ліквідуються». Поступово на зміну алкоголю як атрибуту молодіжних

дозвільних заходів приходять наркотики, які стають невід'ємною частиною молодіжної субкультури, компонентом спілкування в підлітково-молодіжному середовищі. Тому алкоголізм та наркоманія – злободенні питання сучасного суспільства, які водночас є вагомими детермінантами злочинності.

На різних етапах розвитку кримінального законодавства законодавче вирішення питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, не було однозначним. У чинному КК України законодавець керується підходом, який був започаткований ще законодавством Петра I, і відомий своїм репресивним ставленням до осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

2.1. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, вчинені в стані сп'яніння

Керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння за рівнем своєї суспільної небезпеки, на нашу думку, можна віднести тяжких злочинів, оскільки наслідки таких діянь можуть бути масштабними. Водій, що сідає за кермо у стані сп'яніння, – це правопорушник, який не здатний у достатній мірі контролювати свої дії і швидко та адекватно реагувати на зміни дорожньої обстановки, як наслідок, – його дії загрожують не тільки його життю та здоров'ю, але й життю та здоров'ю законослухняних громадян.

Водночас слід констатувати, що одним з найбільш серйозних, але в той же час і найпоширеніших порушень ПДР, що виявляються на дорозі співробітниками ДАІ, є керування транспортним засобом у стані сп'яніння. Вживання алкоголю та наркотичних засобів за кермом є прикритим фактом, що яскраво характеризує українське сьогодення. Так, за статистичними даними ІП «ДТП» НП України за 9 місяців 2016 року на території України сталося 1608 дорожньо-транспортних пригод, спричинених керуванням автомобілем у нетверезому стані, у яких загинуло 194 особи і 2193 особи травмовано. А протягом місячника з безпеки дорожнього руху 2016 тільки у столичному регіоні з 4836 порушень Правил дорожнього руху 489 ДТП спричинено водіями напідпитку. Але офіційні показники занижені відносно реальної кількості ДТП, вчинених у стані сп'яніння [44].

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає в ст. 130 відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння.

Враховуючи те, що керування транспортним засобом потребує великої кількості знань і навичок у його керуванні, можна сказати, що сам по собі транспортний засіб є небезпечним, якщо за кермом перебуває водій у стані сп'яніння [49].

Адміністративне законодавство з кожними змінами встановлює вичерпну систему адміністративних стягнень, при цьому за порушення правил дорожнього руху сьогодні застосовується більшість з них ті, які раніше не застосовувалися за певні правопорушення. Це – попередження, штраф, оплатне вилучення транспортного засобу, конфіскація предмета (спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв), позбавлення права керування транспортом, громадські роботи, адміністративний арешт.

Отже, чинне законодавство передбачає можливість призначення порушникам правил дорожнього руху різних видів адміністративних стягнень, але головна мета їх застосування незмінна – зменшення кількості загиблих і травмованих у дорожньо-транспортних пригодах та збереження суспільно корисного, повноцінного людського життя [15, с. 70].

З 25.07.2016 року народні депутати України проголосували за збільшення штрафів за керування транспортним засобом в стані алкогольного, наркотичного сп'яніння або під впливом лікарських препаратів. Таку, відповідно до ст. 130 КУпАП визначається штраф у розмірі шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (10200 грн.) з позбавленням права керування транспортними засобами на строк один рік. Внесення змін до КУпАП в частині збільшення санкції мало б зменшити кількість виписаних протоколів поліцією та привернути увагу водіїв дотримуватись норм закону. Проте бажаний ефект досягнутий не був, адже як показує судова практика, правопорушень не стало менше [120].

Водночас ст. 286 КК України визначено, що порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є кримінально караним діянням, і при цьому передбачено покарання у вигляді:

– штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого, якщо порушення правил спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження;

– позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого за ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження;

– позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років у випадку смерті кількох осіб [48].

Приміткою даної статті КК визначено, що ід транспортними засобами слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [48].

У даному контексті доречним є наступний випадок із судової практики. Так, водій – особа П., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, керував технічно справним автомобілем та перевозив пасажирів – особу К. Порушивши Правил дорожнього руху України, а саме:

– п. 1.3 – учасники дорожнього руху зобов'язані знати й неухильно виконувати вимоги Правил дорожнього руху України, а також бути взаємно ввічливими;

– п. 1.10 – дорожні умови – сукупність факторів, що характеризують (з урахуванням пори року, періоду доби, атмосферних явищ, освітленості дороги) видимість у напрямку руху, стан поверхні проїзної частини (чистота, рівність, шорсткість, зчеплення), а також її ширину, величину похилів на спусках і підйомах, віражів і заокруглень, наявність тротуарів або узбіч, засобів організації дорожнього руху та їх стан; дорожня обстановка -

сукупність факторів, що характеризуються дорожніми умовами, наявністю перешкод на певній ділянці дороги, інтенсивністю і рівнем організації дорожнього руху (наявність дорожньої розмітки, дорожніх знаків, дорожнього обладнання, світлофорів та їх стан), які повинен урахувати водій під час вибору швидкості, смуги руху та прийомів керування транспортним засобом;

– п. 2.3 «б» – бути уважним, стежити за дорожньою обстановкою, відповідно реагувати на її зміну, стежити за правильністю розміщення та кріплення вантажу, технічним станом транспортного засобу і не відволікатися від керування цим засобом у дорозі;

– п. 12.1 – під час вибору в установлених межах безпечної швидкості руху водій повинен урахувати дорожню обстановку, а також особливості вантажу, що перевозиться, і стан транспортного засобу, щоб мати змогу постійно контролювати його рух та безпечно керувати ним, особа П. не впорався з керуванням та допустив виїзд автомобіля на прилегле узбіччя, після того скерував автомобіль на зустрічне узбіччя, де автомобіль зіткнувся з огорожею з послідувачим перекиданням автомобіля.

Внаслідок даної дорожньо-транспортної пригоди пасажир – особа К. отримав тупу поєднану травму тіла у вигляді: закритої черепно-мозкової травми (садна обличчя справа, поверхневі рани правої завушної ділянки, геморагічний забій головного мозку важкого ступеню, внутрішньо мозковий крововилив, набряк головного мозку), саден шиї справа, перелому правої ключиці, які відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень за критерієм небезпеки для життя.

Алкогольне сп'яніння водія було підтверджено висновком «Драгер 6810» тест № 662 від 26.03.2017р., відповідно до роздруківки якого, у особи К. було виявлено алкогольне сп'яніння 2,04 проміле.

Відповідно Ружинський районний суд Житомирської області вирішив, що вина обвинуваченого у порушенні правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, що заподіяли тяжкі тілесні

ушкодження, доведена повністю і його дії суд кваліфікує за ч.2 ст. 286 КК України (тобто як діяння, що заподіяли тяжке тілесне ушкодження потерпілому). При цьому суд визнав обставиною, що обтяжує покарання обвинуваченого, - вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння [24].

Таким чином, стан сп'яніння часто є причиною дорожньо-транспортної пригоди, оскільки у зазначеному випадку із судової практики було встановлено повну технічну справність транспортного засобу.

Криміногенна ситуація в Україні ускладнюється тим фактом, що значна кількість смертельних ДТП вчинені у результаті стану сп'яніння.

Так, обвинувачений – особа Л., керуючи технічно-справним автомобілем, перебуваючи у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння, будучи неуважним, не вибрав безпечну швидкість керованого ним автомобіля, щоб мати змогу постійно контролювати його рух та безпечно керувати ним, чим порушив вимоги пунктів 1.5, 2.3 б), 2.9 а), 12.1 Правил дорожнього руху України, внаслідок чого не впорався з керуванням транспортним засобом, виїхавши за межі правого краю проїзної частини дороги, та здійснив наїзд на дерево поблизу будинку. В результаті вказаної дорожньо-транспортної пригоди двоє пасажирів автомобіля отримали тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок яких вони померли на місці дорожньо-транспортної пригоди.

Розглянувши матеріали справи, Голосіївський районний суд міста Києва суд прийшов до висновку, що дії обвинуваченого слід кваліфікувати за ст. 286 ч. 3 КК України як порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило загибель кількох осіб.

При обранні покарання обвинуваченому суд враховував:

- ступінь тяжкості вчиненого обвинуваченим кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 ч. 3 КК України, яке віднесене кримінальним законом до категорії тяжких злочинів;

- згідно із висновком судово-психіатричної експертизи №151 від 14.03.2017 року у нього було виявлено збереженість інтелектуально-мнестичних та емоційно-вольових функцій психіки, епізодичне вживання наркотичних речовин та алкоголю, що поєднувалося зі збереженістю критичних здібностей, відсутністю будь-якої продуктивної психотичної симптоматики (маячення, галюцинації, розлад свідомості); він достатньо орієнтувався у питаннях оточуючого життя, правильно розумів протиправність кримінального правопорушення, у якому обвинувачувався; будь-яким психічним захворюванням не страждав, за своїм психічним станом міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними; на момент кримінального правопорушення, у якому він обвинувачувався, будь-яким психічним захворюванням, наркологічною залежністю не страждав, але в нього виявлялися ознаки епізодичного вживання наркотичних речовин (групи канабіноїдів, амфетаміну) та алкоголю, знаходився в стані простого наркотичного та алкогольного сп'яніння (F 19/1, згідно з МКХ-10).

При цьому обставиною, що обтяжувала покарання обвинуваченого згідно ст. 67 КК України, судом визнано вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння та у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів [22].

Окрему увагу слід приділити питанням порушення вимог авіаційної безпеки під впливом алкогольних, наркотичних, лікарських та інших речовин авіаційним персоналом. Професійна діяльність осіб авіаційного персоналу обов'язково пов'язана із неухильним дотриманням належного рівня безпеки польотів, від якої залежить не тільки ефективність функціонування повітряного транспорту, але і життя та здоров'я членів екіпажу та пасажирів. Неналежне виконання особами авіаційного персоналу своїх обов'язків та грубе порушення вимог авіаційної безпеки призводить до катастроф, авіаційних подій, інцидентів, загибелі людей та майнових збитків. Серед багатьох видів грубого порушення вимог авіаційної безпеки особливе місце займає здійснення цими особами професійної діяльності під впливом

алкогольних, наркотичних, лікарських та інших речовин. За офіційною статистикою, у світі зафіксовано 19 авіакатастроф, що відбулися через те, що екіпаж приймав алкоголь або наркотики, п'ять із яких припадає на колишній Радянський Союз та Росію [90].

Приєднавшись до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 1944 р., Україна взяла на себе зобов'язання щодо створення необхідних умов для забезпечення належної безпеки польотів повітряних суден відповідно до Стандартів і Рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО). Відповідно до положень ст. 1 Модельного закону про безпеку на повітряному транспорті від 31 жовтня 2007 року (Модельний закон), правовими основами забезпечення безпеки на повітряному транспорті є Конституція держави, цей Закон, національне законодавство в сфері безпеки транспорту та авіації, інші закони та інші нормативно-правові акти держави, міжнародні договори, визнані державою, нормативно-правові акти Президента і уряду держави [67].

Серед правових заходів забезпечення безпеки на повітряному транспорті важливе значення мають заходи кримінально-правового впливу. Із набранням чинності Повітряного кодексу України від 19 травня 2011 року (ПК України) КК України було доповнено ст. 276-1, яка встановлює кримінальну відповідальність за здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин.

Отже, здійснення професійної діяльності членом екіпажу або диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) під впливом таких психоактивних речовин, як алкоголь, наркотичні чи психотропні речовини, є підставою кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 276-1 КК України. Оскільки законодавство України в галузі цивільної авіації встановлює заборону здійснення професійної діяльності, перебуваючи під впливом (дією) будь-якої психоактивної речовини чи будь-

якого препарату, що може загрожувати безпеці польотів та експлуатації повітряного транспорту, а ст. 276-1 КК України передбачає відповідальність за здійснення такої діяльності тільки під впливом алкоголю, наркотичних чи психотропних речовин, виникає необхідність розгляду питання щодо внесення відповідних змін до ст. 276-1 КК України в частині визначення стану сп'яніння як підстави кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 276-1 КК України, відповідно до законодавства України в галузі цивільної авіації [53, с. 109].

Отже, злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, вчинені в стані сп'яніння, становлять значну суспільну безпеку, а тому повинні підлягати адекватному кримінальному покаранню.

2.2. Злочини із сексуальних мотивів, вчинені в стані сп'яніння

Вживання алкоголю і наркотичних речовин не може визнаватися безпосередньою причиною вчинення злочинів, однак стан сп'яніння відіграє значну роль у процесі виникнення і протікання відповідного психофізіологічного стану, формування злочинних мотивів, наміру, вибору способу, часу, місця та обстановки його реалізації.

Споживання алкоголю та наркотиків саме по собі не формує нову особистість та її нові риси, а лише загострює ті, які їй притаманні, знижують рівень культури окремих людей, у цілому прискорюють їх деградацію, сприяють формуванню антигромадських поглядів і уявлень тощо. Наркотичні засоби, психотропні речовини і алкоголь знімають гальмуючу функцію кори головного мозку, підсилюють сексуальну агресивність і викликають неприродні бажання. Алкоголь також вносить зміни у систему нейро-медіаторів, сприяючи розвиткові агресивної поведінки. Крім того, відбувається викид великої кількості гормонів у кров [27, с. 10].

Алкоголь полегшує виникнення афекту і підсилює його, а також спотворює особистісно значимі комунікативні зв'язки, при цьому необхідно також враховувати і емоційний стан людини (страх, гнів, лють, афект ревності тощо) [121, с.73-74].

Таким чином, алкоголізм та наркоманія впливають не тільки на фізіологічний, але й на психічний стан людини, а також негативним чином впливають на орієнтацію особистості в суспільстві. Особи, що страждають даними захворюваннями, утворюють групу кримінального ризику, оскільки підвищена агресивність, знижений поріг самокритики і розширення кола дозволеного, що супроводжують алкоголізм і наркоманію, не обов'язково, але з великим ступенем імовірності штовхають людину до порушення закону.

Знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дрімаючу в людині агресивність, алкоголь може приводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму [72, с.13].

Ступінь впливу алкогольного або наркотичного сп'яніння на девіантну поведінку людини обумовлюється наявністю або відсутністю фізіологічної і психічної залежності від алкоголю, рівнем його психічної і соціальної деградації, а також розладами нервової системи, патологією внутрішніх органів, порушенням обміну речовин, хворобами тощо. Під дією алкоголю не лише знижується самокритичність і самоконтроль вчинків, але й загострюються психосоматичні захворювання. При розвитку залежності від алкоголю сексуальні порушення виявляються приблизно у 50 % алкоголіків і пов'язані з розладами нейрогуморальної системи, нервової системи, хворобливими змінами печінки, авітамінозами, порушеннями обміну мікроелементів. Сексуальні порушення відзначаються приблизно у 85 % наркоманів. Їхня причина полягає у порушенні вироблення в організмі

ендоморфінів, тестостерону. В осіб, що страждають алкогольними психозами, нерідко спостерігається імпотенція, але статевий потяг збережений, у результаті утворюється дисонанс між бажаним і дійсним, що породжує агресію [50, с.130].

Значну роль у детермінації насильницьких сексуальних злочинів, в тому числі і вбивств, відіграє зловживання алкоголем. Дослідження свідчать, що найбільший відсоток насильницьких злочинів, що вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, припадає саме на насильницькі сексуальні злочини. Так, наприклад, у стані алкогольного (іноді наркотичного) сп'яніння вчиняється 92 % зґвалтувань [27, с. 11], 66,3 % сексуальних посягань проти статевої недоторканості неповнолітніх [51, с. 8]. В цілому у стані сп'яніння (у більшості випадків алкогольного) вчиняється близько 75 % усіх сексуальних злочинів [57, с. 12].

Це пов'язано, насамперед, з тим, що зловживання алкоголем підвищує ризик вчинення сексуальних злочинів, оскільки наявне сексуальне розкріпачення приймає невтримний характер.

Звільняючу дію алкоголю на сексуальну агресію підкреслюють багато дослідників. Установлено, що алкоголь підсилює сексуальну агресивність, цей вплив рівною мірою характерний і для осіб, що не мають залежності від алкоголю, причому залежність від алкоголю і наркотиків має двоякий зв'язок із сексуальною злочинністю. З одного боку, ці речовини провокують злочинну поведінку, а з іншого боку – злочинна поведінка поглиблює або провокує залежність від них [99, с. 92].

На думку М.О. Ларченко, «криміногенним фактором є стан сп'яніння особи у момент вчинення статевого злочину, а не систематичне вживання алкоголю чи хронічний алкоголізм. Цей же стан відіграє і роль каталізатора по відношенню до статевих злочинів» [57, с. 13].

Роль алкоголізму та наркоманії у детермінації сексуальних злочинів, в тому числі і сексуальних вбивств, обумовлюється, перш за все, взаємозв'язком вживання алкоголю та наркотиків з сексуальними розладами.

Найбільш наочно достатньо широка розмаїтість поєднань алкоголізму і статевих розладів спостерігається в алкоголіків. Так, за даними досліджень, у сексуальних злочинців, що страждають алкоголізмом, статеві розлади виявлені в 68,7 % випадків. Це переважно порушення статевого потягу за об'єктом – статтю і віком, рідше зустрічаються порушення статевого потяга за способом його задоволення, наприклад, сексуальний садизм [8, с. 25-26].

Дослідження, проведене З. Старовичем, виявило, що взаємозалежність між алкоголізмом і наркоманією і сексуальними розладами обумовлюється тим, що:

1) сексуальні розлади та утруднення у сексуальному житті підштовхують алкоголіків і наркоманів до утечі від сексуальних проблем в алкогольне або наркотичне сп'яніння і провокують таким чином подальше споживання алкоголю і наркотиків;

2) наркоманія і алкоголізм приводять до патології сексуального партнерства, що, своєю чергою, сприяє розвитку і закріпленню індивідуальних сексуальних дисфункцій і може провокувати подальшу алкоголізацію і наркотизацію;

3) алкогольна або наркотична деградація особистості, що розвивається з часом, сприяє виникненню, розвитку і наступному закріпленню сексуальних девіацій і нерідко приводить до вчинення сексуальних злочинів;

4) ослаблення самоконтролю і порушення підкіркових структур мозку, що відбуваються під впливом алкоголю і наркотиків, можуть привести до підвищеної еротичності і до прагнення одержання сексуального задоволення будь-яким шляхом;

5) поява сексуальних проблем може послужити поштовхом до пошуку сексуального допінгу, що дає більш сильні сексуальні переживання;

6) наявні сексуальні девіації при алкоголізмі і наркоманії здобувають стійкий характер і важко піддаються медичної корекції [99, с.14-16].

Також роль алкоголізму та наркоманії у детермінації сексуальних вбивств обумовлюється взаємозв'язком вживання алкоголю та наркотиків з

розвитком наявних у індивіда психічних аномалій, зокрема розвитку психопатій і психопатичних рис особистості, що за певних умов мають криміногенне значення [5, с. 14].

Так, наприклад, органічна поразка головного мозку будь-якої етіології викликає поразку тих мозкових центрів, які обумовлюють сексуальну патологію. Психічні зміни, що виникли в результаті ранньої органічної поразки головного мозку, звичайно протікають із розладом статевого потягу. Психічні розлади визначаються наявністю психопатоподібних розладів (підвищена збудливість, раннє пробудження статевого потягу, слабкість корекції своєї поведінки, коливання настрою, психічна незрілість тощо), які при несприятливих соціально-побутових обставинах (бездоглядність, відсутність родини, алкоголізація, негативний вплив середовища тощо) служать сприятливим ґрунтом для перекрученого статевого потягу. У більшості сексуальних злочинців цієї групи психічні порушення пов'язані з передчасним сексуальним розвитком. Це сприяє ранній сексуальній активності, закріпленню несприятливих психічних і соціальних впливів, придбанню досвіду, що приводить до вчинення сексуальних злочинів. Схильність до зловживання алкоголем даної категорії осіб виявлена в 69,8 % випадків, алкоголізм, що розвивається на фоні травматичної поразки головного мозку відзначений в 10,2 %. Алкоголізація в осіб з наслідками черепно-мозкових травм впливає не тільки на можливість вчинення ними сексуальних злочинів, але і на їхній характер [8, с. 19-20].

Це пояснюється тим, що алкоголь підсилює в них збудливість, емоційну напруженість, розгальмування статевого потягу, послабляючи моральні утримання і тим самим схиляючи до вчинення сексуальних злочинів. У початковій стадії алкоголізму звичайно спостерігається підвищення статевого потягу одночасно з його розгальмуванням. У тривалих стадіях перебігу цієї хвороби спостерігаються часті скарги на зниження статевого потягу, що поєднані з ослабленням ерекційної і еякуляційної функцій, але в той же час у стані сп'яніння, особливо при вживанні більших

доз алкоголю, відзначається підвищення статевого потягу, що однак супроводжується значним зниженням статевої потенції. Сексуальні злочини в стані алкогольного сп'яніння вчиняються такими особами у середньому в 70 % випадків. При цьому значна частка сексуальних злочинів поєднана з вбивствами потерпілих, катуванням або заподіяння їм різних тілесних ушкоджень. Причому в раніше засуджених осіб і осіб, що повторно вчинили статевий злочин чітко простежується тенденція до обважнення характеру сексуального злочину з одночасним поглибленням сексуальних розладів [8, с. 19-20].

Зловживання алкоголем впливає на прояв агресивності, особливо в періоди похмілля, що настають за запоєм, коли залежна особа зазнає крайньої нервової напруги. Повною мірою це стосується і осіб, що вчиняють сексуальні вбивства. Як відзначає Ю.М. Антонян, сексуальний злочинець-убивця може бути жорстко залежним від чого завгодно.

Серед безлічі цих об'єктів особливе місце належить їхнім власним станам, від яких вони також, як виявляється, можуть перебувати у залежності. Найбільш відомі стани алкогольної і наркотичної залежності, заради зняття яких при їхньому загостренні людина може піти на вбивство [8, с. 39].

Ще одна важлива функція, яку може виконувати стан сп'яніння при вчиненні сексуального вбивства – сприяння забуванню вчиненого, витисненню в несвідоме психотравмуючих переживань і спогадів про вчинене вбивство [72, с. 13]. Це може призводити до несприйняття або істотного перекрученого сприйняття особою вчинених ним дій і сприяти рецидиву сексуальних вбивств.

Розглядаючи роль алкоголізму та наркоманії у детермінації злочинів із сексуальним мотивом, слід відмітити роль даних явищ з віктимологічної точки зору. Вживання алкоголю та наркотиків жертвою злочину є вагомим криміногенним фактором, тому що через зниження самоконтролю сприяє не тільки необачній, але й у багатьох випадках відверто провокуючій поведінці

жертви вбивства, що стимулює сексуальну агресію зі сторони злочинця та значно полегшує реалізацію злочинного наміру [42].

Таким чином, дослідження ролі алкоголізму та наркоманії у детермінації сексуальних вбивств свідчить, що зазначені фактори справляють істотний негативний вплив не тільки на фізіологічний, але і на психічний стан людини, а також негативним чином позначаються на орієнтації особистості. Роль алкоголізму та наркоманії у детермінації сексуальних злочинів обумовлюється, перш за все, взаємозв'язком вживання алкоголю та наркотиків з сексуальними розладами та розвитком наявних у індивіда психічних аномалій, зокрема розвитку психопатій і психопатичних рис особистості, що за певних умов мають криміногенне значення. На стадії алкогольної чи наркотичної залежності, обтяженої психосексуальними відхиленнями, при їх загостренні злочин із сексуальним мотивом обумовлений необхідністю зняття зазначеної залежності. Необхідно також враховувати віктимологічний аспект ролі алкоголізму та наркоманії у детермінації сексуальних злочинів.

2.3. Злочини, вчинені неповнолітніми у стані сп'яніння

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається однією з найбільш актуальних соціально-правових проблем нашого суспільства. Це пов'язано, передусім, з тим, що саме неповнолітні у недалекому майбутньому будуть формувати і представляти образ держави. Кримінальні ж навички, набуті особами у неповнолітньому віці, нерідко супроводжують їх протягом тривалого часу, якщо не всього життя.

Злочинність неповнолітніх є різновидом більш загального соціального феномену злочинності в цілому, тому, закономірно, що їй притаманні всі змістовні ознаки останньої. Злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності

неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому [52, с. 431].

З правової точки зору виокремлення злочинності неповнолітніх в окремий вид злочинності здійснюється на підставі такої специфічної кримінально-значущої інтегруючої ознаки, як вік особи злочинця, точніше суб'єкта злочину. Згідно положень ст. 22 КК України суб'єктом злочину, за загальним правилом, може бути особа, що досягла 16 років, а в окремих випадках, передбачених ч. 2 цієї статті – з 14 років [48]. Отже, злочинність неповнолітніх охоплює випадки, коли злочини вчинено особами – суб'єктами у віці від 14 до 18 років.

Особливу занепокоєність викликає ситуація щодо вживання неповнолітніми алкоголю і наркотиків. Також помітне місце в структурі злочинності неповнолітніх займають злочини, що вчиняються у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. За даними сучасних кримінологічних досліджень, кількість злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння становить 10-15 % від загальної кількості злочинів, вчинених неповнолітніми (без урахування високого рівня латентності цього виду злочинів), а за даними, наведеними О. Г. Кальманом, у такому стані було вчинено до 90 % насильницьких і до 70 % корисливих злочинів [29, с. 268; 34, с. 477].

Кримінологічні дослідження і практика боротьби з правопорушеннями неповнолітніх свідчать, що на території кожного міста, мікрорайону є певні місця, де постійно спостерігається концентрація саме таких підлітків-правопорушників [83, с. 24-25]. На думку психологів, потреба в спілкуванні й змушує неповнолітніх до об'єднання в такі стихійні групи (компанії, «братства», «команди», «бригади»), де існують свої лідери й закони. Звісно, що школа й сім'я для такого «вільного» спілкування і витрачання часу не підходить, оскільки там на них постійно впливають вчителі та батьки.

Різноманітні дослідження свідчать, що більшість підлітків (84 %) прагне перебувати у вільній (нерегламентованій) групі, 10 % прагне знаходитися в регламентованій групі, щоб існував контроль з боку дорослих, 6 % відповідають, що їм байдуже. Ті підлітки, що прагнуть перебувати у групі регламентованого типу, – це особи, в яких розумові здібності переважають над фізичними. Тобто, для них контроль з боку дорослих є запорукою незастосування до них фізичної сили з боку більш сильних однолітків [70, с. 82].

Відсутність успіхів по місцю навчання неповнолітні компенсують демонстрацією незалежності, грубістю, фізичною силою і зневагою загальноприйнятих норм. Така поведінка нерідко приводить до того, що їх перестають поважати однокласники, вчителі, іноді, батьки, і в результаті підлітки залишаються наодинці самі з собою. У цій ситуації молоді люди починають повністю ігнорувати школу і шукати оточення, де, на їх думку, могли б знайти визнання. Вони неминуче починають групуватися між собою і виробляють свою «ідеологію», знецінюючу нав'язувані школою форми діяльності і, те, що дає натомість «альтернативні цінності», які дозволяють їм відчувати свою значущість.

Серед дітей та підлітків значна частка вже має досвід вживання алкоголю, наркотиків та найбільше серед них «токсикоманів», адже нюхання клею – це найдешевший спосіб аби поринути в ілюзорність насолоди. А на профілактичному обліку служб у справах дітей перебуває близько 140 тис. дітей, які схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовин та алкогольні напої, з неблагополучних сімей, безпритульні та бездоглядні. Окрім цього, значне занепокоєння викликає той факт, що, як зазначав колишній Міністр України у справах сім'ї, молоді та спорту Корж В.П., «злочинні вчинки ці діти вважають нормальними і звичними для них, бо саме вони дозволяють їм вижити» [31].

На думку деяких дослідників, залучення неповнолітніх до вживання алкоголю та наркотиків, як способу порушити табу, до деякої міри пояснює

пияцтво і наркотизм як атрибут молодіжної субкультури, яка демонструє схильність до самоствердження через руйнування усталених норм і традицій [55].

У основі цікавості до алкоголю і наркотиків лежить одвічне прагнення молодих людей пізнавати нове, заборонене, а отже, те, що хвилює і таїть небезпеку (тяга підлітка до ризикованої поведінки). З одного боку, допитливість властива більшості людей і є однією з позитивних особливостей людини. З раннього віку індивід прагне до пізнання нового, невідомого йому. Отже, недивно є те, що деякі молоді люди пробують алкоголь і наркотичні засоби або інші одурманюючі речовини виключно через те, щоб випробувати їх дію на собі, не замислюючись про можливі негативні наслідки такого вчинку. З іншої сторони, цікавість – це прагнення до безпеки, ризику.

Не менш вагомою причиною вживання алкоголю і наркотиків є пошук нових відчуттів. На цю обставину, що спонукала неповнолітніх до вживання алкоголю і наркотиків вказали майже третя частина опитаних учнів (32 %). Навіть процес вчинення злочину, самі неповнолітні вважають цікавою пригодою. Зазначені вчинки вчиняються щоб пережити сильні відчуття, навіть коли вони пов'язані з тривогою і страхом [103, с. 193].

Така тривожна ситуація загрожує, з одного боку, отримати в майбутньому хворе суспільство, що неодмінно позначиться в усіх сферах життя держави, а з іншого – пияцтво і наркотизм тісно пов'язані зі злочинністю, оскільки сприяють розвитку джерел виробництва наркотиків, їх розповсюдженню, а також вчиненню злочинів у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння. Такий стан проблеми змушує констатувати, що сучасні заходи державної політики у сфері запобігання вживання алкоголю, наркотиків та злочинності неповнолітніх не приносить очікуваних результатів. відповідно, виникає гостра необхідність до пошуку нових ефективніших форм запобігання цим негативним явищам.

Науковці сходяться на думці, що пияцтво і наркотизм серед неповнолітніх – це, перш за все, прояви порушень поведінки, які, своєю чергою, зумовлені, в більшій мірі, соціальним середовищем [55, с. 30].

Останніми роками невинно зростає зацікавленість населення і особливо підлітків всесвітньою інформаційною мережею Internet, в якій можливо не тільки ознайомитися з інформацією про наркотики, але й отримати детальну інформацію щодо їх виготовлення, вживання, характеристик тощо. Окрім того, на багатьох сайтах всесвітньої мережі можна зустріти заклик до легалізації «легких» наркотиків, здебільшого конопель. Також існує ціла низка сайтів, які закликають легалізувати вживання конопель та пропагують ідеологічно пов'язану з цим субкультуру (Marijuana Web Ring) [80, с. 10].

Тому значне поширення пияцтва, вживання наркотиків, передчасний сексуальний досвід, безсоромне ставлення до старших, зростання злочинності і насильства – все це великою мірою є плодами того впливу, що його справляє на дітей інформаційне середовище. Крім того, ЗМІ здійснюють вплив не тільки безпосередньо на особистість молодої людини, а й опосередковано через оточення – батьків, учителів, однолітків, котрі теж піддаються цьому впливу. Таким чином, сила впливу істотно посилюється. Можна сказати, що існуючі в суспільстві соціальні норми, прагнення та громадська думка значною мірою формуються ЗМІ.

Отже, причин пияцтва і наркотизму неповнолітніх можна назвати багато. Основними з них виступають:

- бездоглядність та відсутність належного впливу з боку батьків та контролю за поведінкою у вільний час;
- негативний вплив мас-медіа, особливо відеофільмів;
- негативний вплив вуличних компаній друзів;
- відсутність достатніх знань про наслідки вживання алкоголю й наркотиків;
- матеріальні нестатки сім'ї;

- недоліки у шкільному вихованні;
- недоліки у системі правового виховання неповнолітніх і як наслідок відсутність достатніх знань про наслідки вчинення злочинів;
- недоліки у системі працевлаштування;
- безкарність за вчинене діяння та недоліки у діяльності правоохоронних органів, які повинні проводити профілактичну роботу [101, с. 219].

На підтвердження зазначеного наведемо наступний приклад із судової практики.

Неповнолітня особа Р., яка є сиротою і виховується бабусею, Дніпровським районним судом м.Херсона була визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого), та призначено їй покарання у вигляді семи років позбавлення волі з відбуванням його у спеціально виховній установі. Свій вирок у справі № 666/6852/15-к від 25.12.2015 року суд мотивував тим, що, як було встановлено, обвинувачена пішла до свого знайомого – потерпілого, вдома якого ще знаходились дві знайомі їй жінки, які розпивали спиртні напої разом із потерпілим. Вона приєдналась до їх компанії та вживала з ними спиртні напої. Коли спиртне закінчилось, обвинувачена разом із потерпілим пішла купити самогон. Незнайома їй жінка з приватного будинку винесла самогон та віддала його потерпілому, після чого вони повернулись додому та продовжили розпивати спиртні напої разом з жінками.

Коли жінки пішли спати в іншу кімнату, вона залишилась із потерпілим. Через деякий час він вийшов з дому та пішов до сараю, вона також пішла за ним, так як він був в стані алкогольного сп'яніння. В приміщенні сараю потерпілий попросив її принести цигарки. Після того як вона принесла йому цигарки, він став чіплятись до неї, а вона у відповідь нанесла йому удар в обличчя кулаком двічі, а потім схопила дерев'яну палку, яка знаходилась на підлозі в приміщенні сараю та нанесла потерпілому 3-4

удари в область голови, а також попадала по рукам, так як потерпілий закривав ними обличчя. Потім обвинувачена вийшла з сараю та викинула палку за двір. Повернувшись до сараю вона побачила, що потерпілий лежав обличчям в низ на підлозі. Тоді вона взяла алюмінієву кострюлю, яка знаходилась на підлозі сараю, та нанесла ще два удари по голові. Після чого взяла сапу і нею декілька разів нанесла удари по хребту та голові. Викинувши сапу, вона побачила на столі ніж, схопила його та лівою рукою нанесла потерпілому порізи на руці. Побачивши велику кількість крові, вона перелякалась та зі свого мобільного телефону викликала карету швидкої допомоги. По приїзду медиків потерпілому була надана медична допомога і разом з медиками та потерпілим вона поїхала до лікарні, де через деякий час дізналась, що потерпілий помер.

Як заявляла обвинувачена, вбивати потерпілого не мала наміру, наносила тілесні ушкодження під дією алкоголю та з помстою, що колись її було згвалтовано, оскільки вона сприйняла дії потерпілого як намір вступити з нею в сексуальний контакт.

У висновку судово-психіатричної експертизи зазначалось, що обвинувачена в період часу вчинення злочину не мала якого-небудь тимчасового хворобливого розладу душевної діяльності, тоді знаходилась в стані простого алкогольного сп'яніння, могла повністю і в повній мірі усвідомлювати свої дії і керувати ними.

Також судом було встановлено, що обвинувачена знаходилась на обліку з січня 2015 року в Херсонському наркологічному диспансері з діагнозом «синдром залежності від алкоголю», в психіатричному диспансері перебуває з діагнозом змішаний розлад особистості [23].

Отже, з наведеного вище прикладу із судової практики можна зробити висновок, що стан алкогольного сп'яніння є вирішальним у поясненні протиправної поведінки неповнолітньої.

Слід відзначити, що в останні роки, спостерігається стійка тенденція до збільшення числа неповнолітніх правопорушників, які не навчаються і не

бажають займатись суспільно корисною працею. Слушним є твердження О. С. Стеблинської, що у випадку не вжиття своєчасних заходів щодо охоплення навчанням усіх неповнолітніх шкільного віку чи працевлаштування цієї категорії осіб, неодмінно призведе до збільшення девіантних проявів та деліквентної поведінки неповнолітніх, а пізніше – до зростання рівня злочинності неповнолітніх [101, с. 220].

Злочинність неповнолітніх дуже часто має груповий характер. Це пов'язано з їх психофізіологічними і соціально-груповими особливостями. Підліток, особливо соціально неблагополучний, завжди тягнеться до сили, а об'єднання в групи набагато її збільшує. Злочинні групи неповнолітніх відрізняються високою кримінальною активністю й мобільністю. Вони здатні в найкоротші терміни змінювати спрямованість і характер злочинної діяльності, час і місце злочинних посягань [78, с. 46].

У даному контексті В. А. Мозгова наголошує на особливому зв'язку групової злочинності неповнолітніх з алкоголізмом. Зв'язок цей прямий і зворотній. Алкогольні ексцеси неповнолітніх – це і способи дорослого самоствердження, проведення дозвілля, вільного спілкування. Вони – групові за своїм характером. Навряд чи можна зустріти випадки, коли підлітки вживали алкоголь поодиноці. Їм обов'язково потрібні глядачі, аудиторія, дії попередньої і складають суть групового алкогольного ексцесу [68, с. 146].

При цьому можна виділити декілька механізмів зв'язків злочинності неповнолітніх з алкоголізмом, а саме:

1) вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння, за формулою: алкогольне сп'яніння – втрата соціального контролю – злочин;

2) вчинення злочинів у тверезому стані, але для видобутку коштів на придбання алкоголю, за формулою: потреба в алкоголі – корисливий злочин – алкогольне сп'яніння;

3) потреба в самостверженні – груповий алкогольний ексцес – груповий злочин;

4) систематичне пияцтво – алкогольна хвороба – систематичні корисливі злочини – систематичне пияцтво [78, с. 50-53].

Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність свідчить, що окремі постанови та ухвали суди виносили в основному з питань про: усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; порушення норм кримінально-процесуального закону при провадженні досудового слідства та під час розгляду справи нижчестоячим судом; усунення умов, що негативно впливали на виховання неповнолітнього; порушення прав неповнолітнього обвинуваченого на захист. Так, Шепетівський районний суд Хмельницької області у кримінальній справі щодо неповнолітнього Г., обвинуваченого за ч. 1 ст. 125 КК, встановив, що той разом з іншими підлітками, прогулюючи шкільні уроки, після розпиття біля школи спиртних напоїв, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, через особисті неприязні взаємини умисно заподіяв неповнолітньому Я. тілесні ушкодження. Раніше Г. також без причин пропускав шкільні заняття, пиячив, на подвір'ї школи неодноразово затівав конфлікти з учнями, які були переведені з інших шкіл, але через безконтрольність з боку дирекції школи щодо нього не було вжито відповідних заходів впливу. З метою попередження умов, які сприяли вчиненню правопорушень серед учнів школи, суд виніс окрему постанову на адресу Шепетівського районного відділу освіти для відповідного реагування [106].

Отже, злочини неповнолітніх, та ще й у стані сп'яніння, - це проблема суспільства, на яку не можна закривати очі. Моральна деградація молоді призводить до деградації суспільства, а тому до вирішення означеної проблеми слід підходити комплексно.

Висновки до розділу 2

Чинне законодавство передбачає можливість призначення порушникам правил дорожнього руху різних видів адміністративних стягнень. Водночас статтею 286 КК України визначено, що порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є кримінально караним діянням, і при цьому передбачено покарання у вигляді штрафу, або арешту, або обмеження волі з позбавленням права керувати транспортними засобами, або позбавлення волі.

Вживання алкоголю і наркотичних речовин не може визнаватися безпосередньою причиною вчинення злочинів, однак стан сп'яніння відіграє значну роль у процесі виникнення і протікання відповідного психофізіологічного стану, формування злочинних мотивів, наміру, вибору способу, часу, місця та обстановки його реалізації. Знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дремаючу в людині агресивність, алкоголь може приводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму.

Ступінь впливу алкогольного або наркотичного сп'яніння на девіантну поведінку людини обумовлюється наявністю або відсутністю фізіологічної і психічної залежності від алкоголю, рівнем його психічної і соціальної деградації, а також розладами нервової системи, патологією внутрішніх органів, порушенням обміну речовин, хворобами тощо. Під дією алкоголю не лише знижується самокритичність і самоконтроль вчинків, але й загострюються психосоматичні захворювання.

Злочини неповнолітніх, та ще й у стані сп'яніння, - це проблема суспільства, на яку не можна закривати очі. Моральна деградація молоді

призводить до деградації суспільства, а тому до вирішення означеної проблеми слід підходити комплексно.

Відзначається особливий зв'язок злочинності неповнолітніх з алкоголізмом. Зв'язок цей прямий і зворотній. Алкогольні ексцеси неповнолітніх – це і способи дорослого самоствердження, проведення дозвілля, вільного спілкування. За своїм характером вони відносяться до групової злочинності.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ

3.1. Стан сп'яніння як обставина, яка не виключає кримінальної відповідальності особи

Історія розвитку кримінального законодавства в частині, що стосується кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння, основні етапи якої відображено нами у розділі 1 даної роботи, а також кримінальне законодавство зарубіжних держав у відповідній частині дають достатньо підстав для диференційованого підходу у вирішенні питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння. Водночас, як нами вже відзначалось, у ст. 21 КК України закріпився традиційний підхід, згідно з яким особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності. Проте, якщо на практиці його беззастережно реалізують працівники правоохоронних органів, то з погляду теорії кримінального права такий законодавчий підхід потребує його обґрунтування передусім з позицій його відповідності положенням про осудність та неосудність особи. Стосовно даного положення в науковій літературі сформовано декілька підходів.

Найрадикальнішою відзначається позиція науковців, зокрема Я.М. Калашник, які обґрунтовують правильність наведеного законодавчого положення, та вважають, що навіть під час сп'яніння тяжкого ступеня особу не можна визнати неосудною, оскільки навіть у такому стані вона ніколи повністю не втрачає можливості забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своє поведінкою. Крім того, стан фізіологічного сп'яніння, на їхню думку, не

може належати до жодної з медичних причин неосудності, оскільки такий стан змістовно не можна вважати психічним розладом [39].

Стосовно співвідношення стану неосудності і стану сп'яніння в юридичній літературі простежуються подібні, проте не такі радикальні, позиції. При цьому звертають увагу на відсутність або якоїсь однієї з ознак неосудності, або на відсутність законодавчо визначених причин цього явища. Зокрема, деякі вчені, зокрема Т. Д. Кашкарова, вважають, що особи, які вчинили злочини у стані сп'яніння будь-якого ступеня, не можуть бути визнані неосудними, так як в такому стані особа, зазвичай, ніколи повністю не втрачає контакт з оточенням, тобто завжди зберігає можливість усвідомлювати свої діяння, передбачати їхні наслідки та керувати ними [43, с. 432].

Водночас Бунеев А.М., допускаючи можливість втрати особою у стані сп'яніння можливості забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою, вважає, що навіть у таких випадках особа не може бути визнана неосудною внаслідок відсутності законодавчо визначених причин цього явища. При цьому зазначають, що стан сп'яніння не може належати до жодної з медичних причин неосудності, оскільки в такому стані ніколи не простежуються психотичні симптоми, характерні для психічних розладів, і саме тому законодавець ніколи не вважав стан сп'яніння хворобливим станом психіки [17]. З даного приводу В. М. Бурдін, слушно відзначає, що наведена аргументація значною мірою є «голослівною», такою, що не враховує реальні клінічні дані психічного стану особи, яка перебуває у стані сп'яніння, крім того, вона не відповідає і сучасним міжнародним стандартам у галузі медицини [20, с. 39].

Зокрема, аналізуючи вплив психоактивних речовин на психічну діяльність людини, фахівці у галузі психіатрії вказують, що кожен психіатр, який має достатній досвід у галузі лікування алкоголіків чи наркоманів, знає, що бувають випадки тяжкого (повного) сп'яніння, коли особа або втрачає можливість усвідомлювати свої діяння, або коли вона не може ними

керувати. Заперечувати це – означає ігнорувати дані клінічних медичних досліджень, які з очевидністю це доводять [105]. Під час алкогольного сп'яніння неминуче, з експериментальною точністю, на певному етапі виникає стан, коли диференційоване сприйняття навколишнього світу стає неможливим, а діяння людини набувають мимовільного характеру.

Тобто у разі важкого сп'яніння патоінтелектуальні ознаки неосудності, зазвичай, обов'язково будуть [82]. Аналогічні порушення психічної діяльності характерні не тільки для алкогольного, а й для інших видів сп'яніння з тим застереженням, що інші види сп'яніння значно швидше можуть призводити до такого стану, коли особа втратить можливість усвідомлювати свої діяння або керувати ними. Адже інші види сп'яніння (наркотичне та токсичне), викликають речовини, які чинять значно сильніший вплив на психіку, ніж алкоголь.

Варто погодитись із позицією О.Д. Сітковської, що застереження вчених про те, що стан сп'яніння, зазвичай, не виключає свідомо-вольового контролю за своєю поведінкою, означає, що можуть бути і винятки з цього правила, проте саме ці винятки і залишаються поза увагою науковців. Це відбувається, незважаючи на те, що зниження усвідомлено-вольової поведінки особи, що перебуває в стані сп'яніння, - реальність, в багатьох випадках очевидна, і що є матеріальна її причина - інтоксикація мозку внаслідок отруєння [97, с. 103]. Аналогічну думку висловлював ще М.С. Таганцев, який наголошував, що для правильного вирішення питання про обґрунтування кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння, не треба забувати, що такий стан потрібно розглядати як і будь-який інший стан організму, який впливає на осудність, з урахуванням лише його патолого-психіатричних ознак. Будь-який інший підхід може призвести до неправильного та однобічного вирішення цієї проблеми [109].

Дискусійною, на наш погляд, можна вважати позицію вчених, що стан сп'яніння формально не можна розглядати як психічний розлад. Очевидним є факт, що стан психіки людини не варто визначати, виходячи з тлумачення

закону. Законодавець не може встановлювати перелік психічних станів, які є психічними розладами, адже це не входить до його функцій. Це питання цілком повинно належати до компетенції психіатрів [13]. При цьому потрібно враховувати наукові факти, які доводять те, що будь-який стан сп'яніння є проявом психічного розладу. Адже при цьому порушуються вищі психічні функції, а будь-яке порушення психічних функцій треба розглядатися як психічний розлад, чим би він не був зумовлений [82].

На думку А.О. Габіані, навіть початкова стадія алкогольного отруєння має багато спільного з шизофренією [25, с. 87]. Про подібність симптомів стану сп'яніння та різного роду психічних розладів зазначали й інші вчені. Так, Професор П. І. Ковалевський ще у ХІХ ст. зазначав, що очевидним є питання про те, чи отруєння є хворобливим, чи нормальним станом. Відповідь на це питання, вважав він, є настільки очевидною, що її навіть не обговорюють [59]. Справді, не можна заперечувати того, що стан сп'яніння – це стан отруєння, який викликає патологічні зміни в організмі, які відображаються в психіці особи.

З патолого-психіатричного погляду будь-який стан сп'яніння треба розглядати як одну з форм психічних розладів, хоч треба визнати, що в більшості випадків викликаних добровільним вживанням психоактивних речовин. Водночас добровільність таких розладів не може змінити їхню патолого-психіатричну сутність. В. М. Бурдін вважає, що популяризацію позиції про те, що стан сп'яніння не є хворобливим – не тільки помилкова, а й небезпечна. Адже трапляються випадки, коли особі, яка перебуває у стані важкого алкогольного сп'яніння, відмовляють у наданні допомоги навіть лікарі, мотивуючи це тим, що їй достатньо лише проспатись [20, с. 43].

Можна погодитися з позицією В.С. Трахтерова, який, досліджуючи проблеми неосудності, зазначав, що “сп'яніння не повинно бути винятком з-поміж інших випадків непритомного стану або тимчасового розладу душевної діяльності” [112]. З огляду на це, варто наголосити, що багато хвороб, у тому числі і тих, які пов'язані з психічними порушеннями, особа

викликає “добровільно” у зв’язку з неправильним способом життя, наприклад, переїданням або, навпаки, тривалим утриманням від їжі, нервовими чи фізичними перевантаженнями. Водночас ніхто не буде притягувати особу до кримінальної відповідальності за вчинення нею суспільно небезпечного діяння з огляду на те, що вона хоч і перебувала в стані, коли не могла усвідомлювати свої діяння або керувати ними, проте коли такий стан був викликаний у неї такою хворобою, яка зумовлена неправильним способом життя. Йдеться, зокрема, про випадки втрати особою свідомо-вольового контролю внаслідок свідомої відмови від їжі, що призвело до анарексії.

У контексті даного дослідження слід зауважити, що Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров’я 10-го перегляду зараховує до розладів психіки та поведінки розлади, які виникають унаслідок вживання психоактивних речовин (алкоголю, тютюну, галюциногенів, седативних та снодійних засобів, опіюїдів, кокаїну, кофеїну та інших стимуляторів, канабоїдів, летючих розчинників, складного лікарського засобу та інших психоактивних речовин). На відміну від Міжнародної статистичної класифікації хвороб 9-го перегляду, вже не вимагають того, щоб вживання зазначених речовин, яке призводить до психічних розладів, було тривалим [66].

Отже, аргументація вчених, які намагаються довести, що стан сп’яніння за жодних умов не може виключати можливість особи забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діяннями, а також те, що такий стан не можна розглядати як психічний розлад, не є переконливою.

Реалістичніше підходять до вирішення питання про обґрунтування законодавчого положення щодо кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп’яніння, ті вчені, які намагаються узгодити законодавчі положення про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп’яніння, з положеннями про неосудність, враховуючи те, що особа у стані сп’яніння може втратити можливість забезпечувати свідомо-вольовий

контроль за своїми діями, а сам стан сп'яніння можна розглядати як тимчасовий психічний розлад.

Погоджуючись з тим, що стан тяжкого сп'яніння за своїми істотними ознаками може збігатися з патоінтелектуальними та патовольовими ознаками неосудності, деякі вчені вважають, що законодавчі положення про те, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, підлягає кримінальній відповідальності, по суті, допускають випадки об'єктивного ставлення у вину, є своєрідним винятком із загального принципу відповідальності лише за наявності вини.

Так, досліджуючи проблеми неосудності, Р.І. Міхеєв вважає, що у випадках тяжкого сп'яніння потрібно зазначати про так звану псевдонеосудність, коли втрачаються можливості усвідомлювати свої дії чи керувати ними внаслідок добровільного вживання сильнодіючих речовин, і в такому стані вчиняють заборонене кримінальним законом дії. На його думку, законодавець займає правильну позицію, адже таких осіб потрібно все одно визнавати осудними, оскільки зазначений стан виникає з власної волі особи. У таких осіб зберігається суб'єктивна можливість не допустити виникнення такого стану, або проявити вольове зусилля та утриматися від вчинення в такому стані злочину [113]. Аналогічну позицію займають Л.М. Балабанова та А.С. Бабанов, які пропонують дещо змінити положення КК у частині кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння. На їхню думку, положення про неосудність не потрібно застосовувати в тих випадках, коли особа свідомо привела себе будь-яким способом в стан, у якому вона не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними, з метою вчинення у такому стані злочину [11, с. 185].

Припускаючи можливість настання стану фактичної неосудності у разі сп'яніння тяжкого ступеня, К.Г. Рабінович також вбачає суперечності між принципом відповідальності за наявності вини та відповідальністю за суспільно небезпечні дії, вчинені в стані повного сп'яніння. Проте ці суперечності, на їхню думку, вирішують з урахуванням завдання захисту

суспільства від соціально небезпечних елементів, яке ставлять перед кримінальним законом. Тільки у такий спосіб, як вважають вони, можна пояснити притягнення до кримінальної відповідальності особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в безсвідомому стані, зумовленому сп'янінням [84]. Наведену позицію вчених не можна визнати вірною, оскільки має низку очевидних недоліків:

– по-перше, ніякими інтересами загальної та спеціальної превенції чи іншими інтересами сьогодні не можна пояснити ігнорування положення, передбаченого в ст. 62 Конституції України, що знайшло своє закріплення і в ч. 2 ст. КК України, яким закріплено один з основних принципів кримінального права – відповідальність лише за наявності вини. Адже стан, коли особа перебуває без свідомості, а наявність такого стану визнають зазначені вчені, несумісний з можливістю свідомо-вольової поведінки, без якої неможливе ставлення у вину певного діяння як злочинного;

– по-друге, не ґрунтуються на положеннях закону поділ неосудності, який проводять ці вчені, на “псевдонеосудність” або фактичну неосудність та юридичну неосудність;

– по-третє, не потрібно забувати про те, що особа може опинитися у стані сп'яніння не з власної волі, а у зв'язку із застосуванням щодо неї насильством, обманом або випадково [19, с. 178].

З урахуванням того, що психоактивні речовини можуть потрапляти в організм людини різними шляхами, ігнорувати це питання неправильно. Зокрема, наприклад, лише алкоголь може потрапляти в організм людини п'ятьма різними шляхами:

- 1) під час внутрішнього вживання;
- 2) підшкірного,
- 3) внутрішньовенного,
- 4) ректального введення;
- 5) у разі вдихання його випаровувань [2].

Не менше шляхів потрапляння в організм людини й інших психоактивних речовин. Отже, можливість опинитися в стані сп'яніння, в тому числі і в стані тяжкого сп'яніння, випадково, цілком реальна для кожного. Навряд чи у таких випадках наведена аргументація кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у стані недобровільного сп'яніння, буде прийнятною. Враховуючи те, що особа може опинитися у стані сп'яніння внаслідок різних обставин, у тому числі й поза власною волею, в літературі відбуваються спроби вирішити питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, залежно від обставин, за яких особа опинилася в такому стані та залежно від винного ставлення особи до приведення себе у стан сп'яніння. З огляду на це вчені пропонували різні класифікації таких обставин, а, відповідно, і видів сп'яніння.

Зокрема, С. Баришев пропонував такий підхід:

1) хто привів себе у такий стан з власної волі з метою вчинити в такому стані злочин, той повинен повною мірою підлягати кримінальній відповідальності за вчинене;

2) особа, яка тільки передбачає, що стан сп'яніння може призвести до вчинення злочину, але, незважаючи на це, приводить себе у такий стан, у якому згодом вчиняє злочин, повинна нести кримінальну відповідальність за вчинення злочину з необережності;

3) ще меншому покаранню підлягає та особа, яка привела себе у стан повного сп'яніння, розраховуючи на своє миролюбство в п'яному стані, в якому вона переконалася з неодноразового досвіду, але все ж таки вчинила злочин [12].

Подібну класифікацію повного сп'яніння пропонує О.Ф. Кистяківський, який вирізняє:

1) сп'яніння недобровільне;

2) сп'яніння добровільне, але коли особа привела себе у такий стан без мети вчинити злочин;

3) сп'яніння умисне, коли особа привела себе у такий стан з метою отримати сміливість на вчинення злочину.

У першому випадку особу, на його думку, потрібно визнавати неосудною. В другому випадку особа повинна підлягати кримінальній відповідальності як за злочин, вчинений з необережності. Сп'яніння третього роду не може зменшувати, а тим більше виключати кримінальну відповідальність особи, оскільки умисел на вчинення злочину пройшов через свідомість особи цілісно, незважаючи на стан сп'яніння [45].

Зазначаючи про психологічну суперечливість загальновизнаного підходу до стану сп'яніння, О.Д. Сітковська пропонує в кожному випадку вчинення злочину в такому стані проводити комплексну психолого-психіатричну експертизу, яка спирається на анамнез (в тому числі на дані про стереотипи поведінки суб'єкта в стані сп'яніння), на результати психологічного дослідження, інтерпретує до конкретного випадку клінічні дані про закономірності поведінки при різних дозах та варіантах сп'яніння, та може дати висновок про психічний стан на момент вчинення суспільно небезпечного діяння. При цьому вона наводить чотири типові ситуації, які повинні впливати на ступінь відповідальності:

1) вживання психоактивних речовин – для полегшення вчинення умисного злочину, заздалегідь задуманого;

2) вживання психоактивних речовин – для отримання задоволення, причому суб'єкт, знаючи особливості свого характеру та специфічну дію на нього певної речовини, передбачає можливі наслідки, але ігнорує їх;

3) ситуація аналогічна попередній, але пов'язана не з усвідомлено-байдужим ставленням до можливих наслідків своєї поведінки в стані сп'яніння, а з легковажним ставленням до них чи небажанням задуматися про них;

4) вживання психоактивних речовин – випадкове чи внаслідок помилки або вперше, унаслідок примусу тощо.

У першому випадку, на думку вченої, йдеться про прямий умисел, в другому – про непрямий, третя ситуація може свідчити про злочинну необережність і четверта – про відсутність вини [97, с. 137].

В цілому позицію О.Д. Сітковської, яка вказує на недоліки законодавчого вирішення питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, та правильно поставила проблему, можна вважати вірною.

Вже у кінці XIX та початку XX ст. висували пропозиції вирішувати питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, на загальних підставах з урахуванням положень про неосудність. Зокрема, М.С. Таганцев вважав, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані сп'яніння, внаслідок якого вона втратила можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, може бути визнана неосудною. Він наполягав на тому, що вирішення питання про кримінальну відповідальність за діяння, вчинені в стані сп'яніння, повинно ґрунтуватися винятково на психопатологічних даних. Законодавець не може своїм рішенням вимагати встановлення осудності та вини там, де їх немає за своєю природою [108].

Таку позицію можна вважати слушною щодо вирішення проблеми кримінальної відповідальності осіб за суспільно небезпечні діяння, вчинені ними в стані сп'яніння. Справді, як можна стверджувати про осудність особи, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати свої діяння або керувати внаслідок психічного розладу, який викликаний хоч і добровільним вживанням психоактивних речовин? Це можна зробити лише в одному випадку, коли взагалі не досліджувати питання про те, чи могла особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати його та чи могла вона керувати ним. Проте таке рішення цієї проблеми буде ігнорувати принцип відповідальності за наявності вини і допускати об'єктивне ставлення у вину.

Вчені зазначають, що можливість встановлення вини в умисних злочинах щодо осіб, які перебували в стані глибокого сп'яніння, який виключав можливість усвідомлювати ними свої діяння та контролювати свою поведінку, теоретично необґрунтована та немає практичного застосування. Не може умисно діяти той, хто в цей момент був у безсвідомому стані. Особа, яка перебувала в стані глибокого сп'яніння, не здатна до вибіркової поведінки. Тому конструкція відповідальності, згідно з якою суспільно небезпечні діяння потрібно кваліфікувати за статтями Особливої частини, що передбачають ці діяння, не залежно від того, чи була збережена можливість особи усвідомлювати та керувати своїми діяннями, суперечить принципам кримінального права, призводить до безглузвих вироків та ускладнює судову практику. “Коли особу, яка довела себе до безсвідомого стану, судять за умисно вчинені нею діяння, то у неї, а в оточуючих виникає непорозуміння. Проте суспільно небезпечну поведінку п'яного широкі маси оцінюють як негативну саме тому, що особа винна в тому, що привела себе в такий стан сп'яніння, в якому поза своєю волею та свідомістю вчинила суспільно небезпечне діяння. За це її і треба судити, про це і повинно бути прямо вказано в законі” [59]. З огляду на це Н.В. Кантарович пропонує доповнити Особливу частину КК окремою статтею, у якій передбачити кримінальну відповідальність за доведення себе до стану повного сп'яніння, коли особа втратила можливість усвідомлювати свої діяння або керувати ними [40].

Отже, особи, які вчинили діяння в стані глибокого сп'яніння, що фактично виключає осудність, повинні відповідати за те, в чому вони винні, - за приведення себе в такий стан, внаслідок якого були вчинені суспільно небезпечні діяння. “Об'єктивні підстави кримінальної відповідальності при цьому полягають у вчиненні таких діянь, які призвели до суспільно небезпечних наслідків. Суб'єктивні підстави – у вині в формі умислу чи необережності щодо приведення себе в стан глибокого сп'яніння та

необережності щодо суспільно небезпечних наслідків такого сп'яніння - вчиненого в такому стані суспільно небезпечного діяння” [59].

Незважаючи на різні підходи до обґрунтування кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, вчинені в стані сп'яніння, вчені давно помітили, що стан сп'яніння впливає на психічну діяльність особи, а отже, і на вину. Адже вина – це психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків, виражене у формі умислу чи необережності.

Зокрема, на думку Н.С. Лейкіної, можливість встановлення вини в умисних злочинах щодо осіб, які перебували в стані глибокого сп'яніння, який виключав можливість усвідомлювати ними свої діяння, контролювати свою поведінку, теоретично не обґрунтована та практично відсутня [59]. Аналогічного погляду дотримується В.С. Орлов, зазначаючи, що стан повного сп'яніння може виключати вину особи [75]. Таку ж думку підтримує В. І. Горелик, який погоджуючись з позицією Пленуму Верховного Суду СРСР, що “застереження до ст. 11 КК РРФСР 1926 р. про те, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, підлягає кримінальній відповідальності, зовсім не означає, що під час вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані сп'яніння, відпадає необхідність встановлення в її діянні вини”. Не допускаючи належності сп'яніння до неосудності, він вважає, що повне сп'яніння в окремих випадках може виключати вину особи [26].

З даного приводу В. М. Бурдін слушно вважає, що треба погодитися про неможливість встановлення як умисної, так і необережної форм вини у випадках вчинення суспільно небезпечного діяння в стані повного сп'яніння, коли особа втрачає можливість усвідомлювати свої діяння або керувати ними. При цьому це положення навіть не потребує особливого доведення. У цьому аспекті варто наголосити на іншому моменті. Цілком можливі випадки, коли не буде вини особи у випадках неповного сп'яніння. Адже властивістю будь-якого сп'яніння є те, що такий стан впливає на психічну

діяльність людини, послаблюючи її, зменшуючи контроль людини за своєю поведінкою. З урахуванням цього особливо важко зазначати про наявність необережної форми вини. Зокрема, особа в стані сп'яніння, зазвичай, переоцінює свої можливості, а тому може розраховувати на відвернення суспільно небезпечних наслідків у тих випадках, коли вона була би тверезою, то була би більш уважною в такому розрахунку. В такому випадку вирішувати питання про те, чи легковажно розраховувала особа на відвернення таких наслідків, чи - ні, необхідно з урахуванням стану сп'яніння особи. Тобто, не можна вирішувати питання про це, виходячи з того, як би діяла особа, як би вона була тверезою. Це питання потрібно вирішувати з урахуванням того стану, в якому, по суті, перебувала особа під час вчинення певного суспільно небезпечного діяння. Ще складніше зазначати про наявність злочинної недбалості. Адже не у всіх випадках особа повинна була і могла передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків, коли стан сп'яніння суттєво послаблював внутрішній контроль за поведінкою особи, хоч би в тверезому стані вона могла їх передбачити [19, с. 179].

Отже, проведений аналіз наукових позицій щодо обґрунтування кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння, дає підстави дійти узагальнити, що змістовні характеристики психічної діяльності особи у стані сп'яніння, а також міжнародні стандарти в галузі медицини дають змогу стверджувати, що стан сп'яніння – це різновид отруєння внаслідок потрапляння в організм людини різного роду психоактивних речовин, яке викликає суттєві зміни в інтелектуально-вольовій діяльності людини. При цьому в медичній практиці відомі випадки тяжкого (повного) сп'яніння, внаслідок якого особа втрачає можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діяннями.

У тих випадках, коли стан сп'яніння не виключав можливості особи повною мірою усвідомлювати свої діяння, передбачати їхні наслідки, а також керувати ними, кримінальна відповідальність особи за злочини, вчинені у

такому стані, повинна наставати на загальних підставах. Водночас питання про кримінальну відповідальність особи, яка внаслідок сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння втратила можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, потребує якісно іншого вирішення, ніж те, яке пропонує законодавець у ст. 21 КК України. Адже сьогодні наявна редакція ст. 21 КК України не тільки виключає диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння, залежно від різних ступенів та видів сп'яніння, а й, по суті, допускає випадки об'єктивного ставлення у вину.

З урахуванням принципу “кримінальної відповідальності лише за наявності вини” особа не може підлягати кримінальній відповідальності у тих випадках, коли навіть унаслідок добровільного сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння вона втратила можливість здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діями. Адже з формального погляду у таких випадках можна констатувати не тільки патоінтелектуальні чи патовольові ознаки неосудності, а й її медичні причини – психічний розлад, зумовлений інтоксикацією. Водночас негативне ставлення до осіб, які перебувають у стані сп'яніння, зумовлене тим, що у більшості випадків такий стан виникає внаслідок добровільного і свідомого вживання психоактивних речовин. Отже, з метою уникнення об'єктивного ставлення у вину під час вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, вчинені у стані сп'яніння необхідно використовувати конструкцію злочину *sui generis* (унікальність правової конструкції) по відношенню вже до самого факту добровільного та свідомого приведення особою себе до стану сп'яніння, в якому вона втрачає можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою.

3.2. Стан сп'яніння як обставина, яка впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності

Законодавець в різні часи неоднозначно підходив до вирішення питання про те, чи повинен стан сп'яніння обтяжувати або, навпаки, пом'якшувати кримінальну відповідальність. Зокрема, в Соборному Уложенні стан сп'яніння визнавали обставиною, яка пом'якшує покарання (ст. 71-74 Гл. XXI), у Військовому статуті в статті 43, навпаки, було зазначено, що стан сп'яніння не тільки не виключає кримінальну відповідальність, а й обтяжує покарання. В Уставі благочиння 1782 р., Зводі законів 1832 р., Уложенні 1845 р. розрізняли сп'яніння з метою вчинення злочину (намірене сп'яніння) та ненамірене сп'яніння. У першому випадку завжди призначали максимальне покарання, передбачене за цей злочин. У другому стан сп'яніння був пом'якшуючою обставиною або його взагалі не враховували під час призначення покарання. Уложення 1903 р. в окремих випадках визнавало за сп'янінням значення пом'якшуючої обставини.

Керівні начала 1919 р. не враховували стан сп'яніння як обставину, що обтяжує покарання. Так само вирішували це питання в КК УРСР 1922 р., 1927 р., Основних началах 1924 р. та Основах 1958 р. Зокрема, КК УРСР 1960 р. в першій редакції визнавав за станом сп'яніння значення обтяжуючої відповідальності обставини лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з використанням джерела підвищеної небезпеки. Проте вже Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. "Про посилення відповідальності за хуліганство" в п. 13 було передбачено, що вчинення злочину в стані сп'яніння потрібно вважати обставиною, яка обтяжує відповідальність, і при цьому це не пов'язували з використанням винним джерела підвищеної небезпеки. Щоправда, в цьому ж пункті було передбачено, що суд мав право залежно від характеру злочину не визнати цю обставину такою, що обтяжує відповідальність. 1053 Згодом Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 грудня 1969 р. і в КК УРСР були внесені зміни, і

стан сп'яніння згідно з КК УРСР почали визнавати обставиною, яка обтяжує відповідальність в усіх випадках [6, с. 142].

Зазначеними змінами суду також було надано право залежно від характеру злочину не визнавати цю обставину як таку, що обтяжує кримінальну відповідальність.

У юридичній літературі стосовно цього питання висловлювали різні погляди. Зокрема, на думку Б. С. Бейсенова, вирішення питання про належність стану сп'яніння до обставин, які обтяжують відповідальність, не може бути однозначним. Адже в одних випадках стан сп'яніння є обставиною, яка обтяжує відповідальність, в інших – обставиною, що пом'якшує її [13].

З урахуванням обставин, за яких особа опинилася у стані сп'яніння, та психічного ставлення особи до факту приведення себе у стан сп'яніння, вчені пропонують розрізняти принаймні чотири види сп'яніння: вимушене, випадкове, умисне та намірене.

Вимушене сп'яніння простежується в тих випадках, коли особу привели в такий стан проти її волі. Таке сп'яніння потрібно враховувати як обставину, яка пом'якшує відповідальність.

Випадкове сп'яніння буде тоді, коли особа привела себе у такий стан без мети вчинити в такому стані злочин. Таке сп'яніння буде мати значення пом'якшуючої обставини лише в тих випадках, коли особа через молодість та недосвідченість або в силу інших виправдовувальних обставин не знала і не могла знати про можливі наслідки свого сп'яніння.

Про умисне сп'яніння йдеться в тих випадках, коли особа привела себе в такий стан без спеціальної мети вчинити злочин, але за таких обставин, коли вона могла і повинна була усвідомлювати, що в такому стані вона може вчинити злочин. Таке сп'яніння повинно обтяжувати відповідальність.

Свідоме або намірене сп'яніння простежується тоді, коли особа привела себе у такий стан для того, щоб вчинити злочин, або ж в подальшому послатися на такий стан як на обставину, що її виправдовуватиме. Таке

сп'яніння завжди, на думку науковців, повинно обтяжувати кримінальну відповідальність [45].

Проти самої можливості визнання стану сп'яніння обставиною, яка пом'якшує відповідальність, виступав свого часу І.І. Карпець, який зазначав: “Якщо ми говоримо, що алкоголізм веде до злочину, то для того, щоб бути послідовними, необхідно рішуче відкинути можливість визнання за станом сп'яніння значення обставини, що пом'якшує відповідальність” [41, с. 66].

На думку А.С. Бабанова, стан сп'яніння навіть у тих випадках, коли він суттєво вплинув на інтелектуально-вольову діяльність особи, за жодних умов не може бути обставиною, яка пом'якшує покарання. Крім того, він пропонує завжди розглядати такий стан як обставину, що обтяжує покарання, у випадку вчинення насильницьких злочинів, а також злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту [10, с. 2-4].

З таким однобічним підходом не погоджується І.М. Тверда, яка зазначає, що такий висновок міг би призвести до порушення принципу індивідуалізації покарання, оскільки особу, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, навіть легкого ступеня, позбавляли б можливості отримати більш м'яке покарання тільки на тій підставі, що багато інших осіб вчиняли злочини у стані сп'яніння. Вона вважає, що навряд чи доцільно висувати умови, за наявності яких стан сп'яніння можна визнавати обставиною, що пом'якшує чи обтяжує відповідальність. Це питання, на її думку, потрібно вирішувати в кожному конкретному випадку. Адже реальне життя значно багатоманітніше, ніж межі будь-якого кодексу, і наперед передбачити, яким буде вплив сп'яніння на суспільну небезпеку того чи іншого злочину чи злочинця, неможливо [111, с. 41].

Враховуючи те, що систематичне вживання наркотичних засобів може призвести до психічної деградації особистості, Н.А. Мірошниченко вважає можливим в окремих випадках застосовувати положення про обмежену осудність до наркоманів з різними психічними аномаліями [64, с. 13-14].

1063 На думку А.О. Габіані, стан сп'яніння має значення обставини, що

обтяжує відповідальність, лише в тих випадках, коли він підвищує суспільну небезпеку особи. Він зазначає, що це відбувається лише тоді, коли злочин було вчинено під час виконання службової, професійної чи іншої діяльності, яка вже сама по собі пов'язана зі створенням небезпеки для життя і здоров'я особи чи власності. У деяких випадках він визнає, що стан сп'яніння особи може мати значення обставини, яка пом'якшує кримінальну відповідальність, зокрема, коли вживання алкоголю було поодиноким, випадковим фактом, пов'язаним з певною подією, і що вчинення в такому стані злочину не свідчить про антисоціальну спрямованість винного [25, с. 126-127].

Підхід А.О. Габіані до вирішення питання можна вважати в цілому вірним. Справді, посилення кримінальної відповідальності в тих випадках, коли стан сп'яніння збільшує небезпеку заподіяння шкоди від тої діяльності, яка і так пов'язана з підвищеною небезпекою, а отже, і відповідальністю особи, не повинно викликати заперечень. Варто зазначити, що аналогічна позиція простежувалася і в КК УРСР 1960 р., який в першій редакції визнавав за станом сп'яніння значення обтяжуючої відповідальність обставини лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з використанням джерела підвищеної небезпеки [60].

Однак не завжди стан сп'яніння буде свідчити про підвищений ступінь суспільної небезпеки особи чи вчиненого нею діяння. Наприклад, лікар, перебуваючи в стані сп'яніння, робить хворому невідкладну операцію за відсутності можливості звернутися за допомогою до іншого лікаря, але робить її невдало саме через такий стан. Водій сідає в стані сп'яніння за кермо для того, щоб доставити хворого в лікарню, за відсутності іншого водія, але по дорозі через стан сп'яніння збиває пішохода. В. М. Бурдін вважає, що в таких випадках, хоч діяльність особи вже сама по собі пов'язана з небезпекою, проте стан сп'яніння навряд чи можна враховувати як обставину, що обтяжуватиме кримінальну відповідальність особи [20, с. 67].

Сьогодні, відповідно до п. 13 ст. 67 КК України, вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані,

викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, є обставиною, що обтяжує покарання [48]. Деякі вчені пояснюють таку позицію законодавця тим, що вживання речовин, які викликають стан сп'яніння, сприяє виникненню соціального ексцесу та зумовлює виникнення мотиву вчинення конкретного злочину в осіб зі сформованими антисоціальними поглядами [122, с. 22].

Водночас вже давно визнано, що стан сп'яніння не у всіх випадках вчинення злочину підвищує ступінь його суспільної небезпеки. В окремих випадках такий стан є з кримінального погляду нейтральним. Стосовно цього Пленум Верховного Суду України в п. 3 постанови “Про практику застосування судами України законодавства, спрямованого на подолання пияцтва і алкоголізму, викоренення самогоноваріння” від 11 жовтня 1985 р. № 7 (зі змінами, внесеними постановами Пленуму від 3 жовтня 1986 р. № 10 та від 4 червня 1993 р. № 3) зазначив, що “залежно від характеру злочину суд може не визнати дану обставину як таку, що обтяжує відповідальність, лише у випадках, коли вчинення злочину особою в стані сп'яніння не вплинуло на ступінь суспільної небезпечності вчиненого або не пов'язано з наслідками, що настали, а також з врахуванням особливих умов, за яких винний опинився в такому стані (наприклад, у разі доведення неповнолітнього дорослою особою до стану сп'яніння)” [81].

Проте таке положення не можна вважати правильним з формального погляду. Йдеться про те, що відповідно до п. 11 ст. 41 КК України 1960 р., суд міг не враховувати цю обставину як таку, що обтяжує відповідальність, лише з урахуванням характеру вчиненого злочину. Так само сформульована ч. 2 ст. 67 КК України 2001 р. Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України 2001 р., суд повинен врахувати цю обставину як таку, що обтяжує покарання, незалежно від обставин, за яких особа, що вчинила злочин, опинилася у стані сп'яніння [48]. Оскільки в ч. 2 ст. 67 КК України 2001 р. наголошено, що суд має право лише залежно від характеру вчиненого злочину не визнати стан алкогольного сп'яніння чи стан, викликаний вживанням наркотичних або

інших одурманюючих засобів, обставиною, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку.

Отже, з формального погляду тільки характер злочину може вплинути на те, чи буде врахований стан сп'яніння як обставина, що обтяжує покарання, чи – ні. Пленум Верховного Суду України в п. 6 постанови № 7 від 24 жовтня 2003 р. “Про практику призначення судами кримінального покарання” зазначив, що суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку стану сп'яніння зі злочином) може не визнати таку обставину обтяжуючою. Таке роз'яснення певною мірою дублює положення попередньої постанови Пленуму Верховного Суду України і знову ж таки є, по суті, правильним, проте неправильним з формального погляду. Водночас судова практика використовує роз'яснення, запропоновані Пленумом. Зокрема, Апеляційний суд Херсонської області виключив з вироку суду першої інстанції вказівку на стан сп'яніння як обставину, що обтяжує покарання, щодо П., засудженого за ч. 2 ст. 309 КК України, зазначивши, що стан алкогольного сп'яніння, у якому перебував П. на час вчинення відповідного діяння, не пов'язаний з вчиненим ним злочином [20, с. 81].

Враховуючи позицію Пленуму Верховного Суду України, Т.М. Приходько вважає, що оскільки в особи, яка перебуває у стані сп'яніння, можуть суттєво знижуватися функції інтелектуально-вольового контролю за своїми діяннями, можна припустити два випадки, коли такий стан потрібно зачислити до обмеженої осудності і, відповідно, враховувати як обставину, що пом'якшує покарання:

- 1) коли особу доводять до такого стану всупереч її волі;
- 2) коли особа не знає, що через наявні в неї особливості організму певна доза алкоголю може визвати стан, за якого можливість усвідомлювати свої діяння та керувати ними суттєво знизиться [71, с. 12].

Варто зазначити, що стан сп'яніння може зумовити виникнення інших обставин, що, як безпосередньо впливає з КК України, будуть

пом'якшувати кримінальну відповідальність особи, наприклад, стан фізіологічного афекту. Щоправда, в літературі стосовно цього є думки, що стан сп'яніння нівелює стан афекту. Зокрема, К.В. Сєдих, С.М. Сєдих та Ю.В. Гасій наголошують, що “виходячи з того, що фізіологічний афект та стан алкогольного сп'яніння з точки зору психології є несумісними станами, то й формулювати перед експертами питання про те, чи була особа в стані афекту, коли вона ще й була в стані сп'яніння, необґрунтовано” [95].

Як зазначає Г.В. Назаренко, для вирішення цієї проблеми необхідно розрізняти принаймні три види афекту, що виділяють в судово-психологічній літературі, які відрізняються залежно від характеру сп'яніння:

- “афект на ґрунті простого алкогольного сп'яніння”,
- “афект на ґрунті ускладненого (атипового) сп'яніння”,
- “афект на фоні наркотичного сп'яніння”.

На думку вченого, вчинення злочину у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок неправомірної чи аморальної поведінки потерпілого, коли винний перебував у стані простого алкогольного сп'яніння, не може бути підставою для врахування такого стану афекту як обставини, що пом'якшує відповідальність, як в межах її диференціації, так і в межах її індивідуалізації. Під час оцінки алкогольних афектів, які виникають на ґрунті сп'яніння легкого ступеня, Г.В. Назаренко виходить з того, що зниження свідомо-вольового контролю за своєю поведінкою не може повністю належати до неправомірної чи аморальної поведінки потерпілого, оскільки алкоголь полегшує розвиток афекту та активізує агресивні моделі поведінки у відповідь на малозначні для тверезої людини стимули. У випадках виникнення стану сильного душевного хвилювання на ґрунті алкогольного сп'яніння важкого та середнього ступенів такий стан також не можна розглядати як обставину, яка пом'якшує відповідальність винного, оскільки “головною причиною вчинення особою дій, яка перебуває в стані сп'яніння, є, зазвичай, алкогольна інтоксикація” [71, с. 167].

Таке кримінально-правове значення стану сильного душевного хвилювання, яке виникло на ґрунті алкогольного сп'яніння, на його думку, повністю відповідає законодавчому положенню про те, що стан сп'яніння не виключає кримінальної відповідальності, а особи, які вчинили злочини в такому стані, повинні підлягати кримінальній відповідальності на загальних підставах. У тих випадках, коли стан сильного душевного хвилювання виник на ґрунті ускладненого (атипового) сп'яніння, Г.В. Назаренко вважає, що він повинен мати іншу кримінально-правову оцінку, оскільки алкогольне сп'яніння супроводжується хворобливими аномаліями психіки. У таких випадках стан сильного душевного хвилювання потрібно визнавати обставиною, що пом'якшує кримінальну відповідальність, як в межах її диференціації, так й індивідуалізації. Лише афект, який виник на ґрунті наркотичного сп'яніння, навіть яке має непсихотичну форму, він беззастережно розглядає як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, як в межах її диференціації, так й індивідуалізації. При цьому він вважає, що в тих випадках, коли афект виник на ґрунті наркотичного сп'яніння тяжкого ступеня, особа може бути визнана обмежено осудною [71, с. 174-175].

Водночас психологічні дослідження доводять зворотне, що стан, зокрема, алкогольного сп'яніння, полегшує виникнення афекту [93]. О.Д. Сітковська зазначає, що зниження критики стосовно своєї поведінки, спотворене сприйняття оточення в стані сп'яніння сприяє підвищенню дратівливості та образливості, що призводить до конфліктів з оточенням, полегшує виникнення афективного вибуху. Стан сп'яніння загострює реакцію людини на негативні емоційні подразники, зменшує здатність людини контролювати свою поведінку, можливість стримувати себе від афективного вибуху [96, с. 129].

Проте сьогодні незрозуміло, як враховувати виникнення такого афекту, коли він був зумовлений протиправною чи аморальною поведінкою потерпілого, адже, з іншого боку, винний перебував у стані сп'яніння, що є

обтяжуючою обставиною. Проаналізовані кримінальні справи свідчать про те, що стан сп'яніння не перешкоджає експертам давати висновки про те, що під час вчинення злочину особа перебувала у стані афекту чи іншому аналогічному за своїми психологічними характеристиками емоційному стані. Водночас суди у таких випадках по-різному враховують стан сп'яніння під час індивідуалізації кримінальної відповідальності. Так, наприклад, під час сварки дружна повідомила В., що він не є батьком їхньої доньки. В. дістав мисливську рушницю і кількома пострілами вбив свою дружину. Незважаючи на те, що під час вчинення злочину В. перебував у стані сп'яніння, експерти під час проведення судової психолого-психіатричної експертизи визнали, що він під час вчинення злочину перебував у стані афекту. Вироком суду В. було засуджено за ст. 116 КК України проте про стан сп'яніння у вирощі не згадували. В іншому випадку експерти встановили, що П. під час замаху на вбивство свого чоловіка перебувала у стані емоційного стресу, незважаючи на стан сп'яніння.

Обвинувальним вироком суду П. була засуджена за ч. 2 ст. 15 - ст. 116 КК України, при цьому стан сп'яніння суд врахував як обставину, яка обтяжує покарання. За іншою аналогічною кримінальною справою, засуджуючи Г., яка на час вчинення вбивства свого чоловіка перебувала у стані сп'яніння, за ст. 116 КК України той самий суд не вважав стан сп'яніння обставиною, яка обтяжує покарання [20, с. 94].

У стані сп'яніння особа може втратити можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою і, крім того, стан сп'яніння відповідно до міжнародних стандартів у галузі медицини потрібно розглядати як психічний розлад. З урахуванням зазначеного співвідношення можна правильно підійти до вирішення питання про кримінально-правове значення стану сп'яніння як обставини, що впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Адже очевидним є той факт, що у стані сп'яніння суттєво ослаблюється інтелектуально-вольова діяльність людини, знижується свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою.

Отже, формально у таких випадках можна стверджувати про наявність відповідних законодавчо визначених ознак поняття обмеженої осудності, передбачених у ч. 1 ст. 20 КК України. За загальним правилом такий стан потрібно враховувати як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність особи. Саме такий підхід повинен бути покладений в основу вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, яка вчинила злочин у стані, в якому не могла повною мірою забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, незалежно від причин виникнення такого стану. З огляду на це, слід погодитись з тими вченими, які вважають, що стан сп'яніння можна відносити до обставин, які пом'якшують кримінальну відповідальність особи [79, с. 114].

Змістовна характеристика інтелектуально-вольової діяльності особи, яка перебуває у стані сп'яніння, дає підстави категорично заперечити законодавчий підхід щодо належності такого стану до обставин, які обтяжують покарання. Водночас вирішення питання про можливість належності стану сп'яніння до обставин, які пом'якшують покарання, також потребує диференційованого підходу.

Пом'якшувальне значення цього стану може нівелюватися у тих випадках, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину з власної волі. Адже у тих випадках, коли особа опинилася, наприклад, у стані сп'яніння внаслідок добровільного вживання психоактивних речовин, було би дуже дивно пом'якшувати у зв'язку з цим кримінальну відповідальність щодо неї. При цьому у даному випадку може йтися не тільки про добровільне сп'яніння, а й інші випадки добровільного доведення особою себе до стану ослабленого свідомо-вольового контролю. Щоправда, потрібно зробити застереження про те, що це питання варто вирішувати у кожному випадку з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, якщо хірург проводив незаплановану і невідкладну операцію, перебуваючи у стані добровільного сп'яніння, оскільки не було об'єктивної можливості запросити іншого лікаря, зазначений стан, на наш погляд, не повинен втрачати значення обставини, що

може пом'якшувати кримінальну відповідальність, незважаючи на добровільність його виникнення. Тоді суд повинен вирішувати це питання у кожному конкретному випадку, адже в законі неможливо у казуальному порядку перерахувати всі можливі випадки таких ситуацій.

Отже, доцільно по-новому підходити до врахування стану сп'яніння та інших станів, які ослаблюють інтелектуально-вольову діяльність особи у разі вчинення злочину, під час вирішення питання про індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Змістовно він протилежний наявному законодавчому підходу, проте його конструкція є подібною. За загальним правилом, такий стан особи потрібно враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. Водночас при цьому необхідно передбачити у ст. 66 КК України положення, згідно з яким суд, мотивувавши своє рішення, може не врахувати такий стан як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, у випадку, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину внаслідок своєї добровільної поведінки.

Висновки до розділу 3

В медичній практиці відомі випадки тяжкого (повного) сп'яніння, внаслідок якого особа втрачає можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями. У випадках, коли стан сп'яніння не виключав можливості особи повною мірою усвідомлювати свої дії, передбачати їхні наслідки, а також керувати ними, кримінальна відповідальність особи за злочини, вчинені у такому стані, повинна наставати на загальних підставах.

Водночас питання про кримінальну відповідальність особи, яка внаслідок сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння втратила можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, потребує якісно іншого рішення, ніж те, яке пропонує законодавець у ст. 21 КК України. Адже сьогодні наявна редакція ст. 21 КК

України не тільки виключає диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння, залежно від різних ступенів та видів сп'яніння, а й, по суті, допускає випадки об'єктивного ставлення у вину.

З урахуванням принципу “кримінальної відповідальності лише за наявності вини” особа не може підлягати кримінальній відповідальності у тих випадках, коли навіть унаслідок добровільного сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння вона втратила можливість здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діями.

Доцільно по-новому підходити до врахування стану сп'яніння та інших станів, які ослаблюють інтелектуально-вольову діяльність особи у разі вчинення злочину, під час вирішення питання про індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Змістовно він протилежний наявному законодавчому підходу, проте його конструкція є подібною. За загальним правилом, такий стан особи потрібно враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. Водночас при цьому необхідно передбачити у ст. 66 КК України положення, згідно з яким суд, мотивувавши своє рішення, може не врахувати такий стан як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, у випадку, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину внаслідок своєї добровільної поведінки.

ВИСНОВКИ

У результаті проведених досліджень сформульовано наступні висновки.

Останніми роками з'явилася доступність широкого асортименту алкогольної продукції та інших засобів сп'яніння, що розраховані на різноманітні споживацькі смаки і матеріальні можливості, дозволяє безперешкодно вживати алкоголь та інші засоби сп'яніння широким верствам населення. Стан сп'яніння учасників правопорушення фігурує в найрізноманітніших сферах злочинних посягань: від простих (побутових) до найскладніших (шахрайства, вбивства і т.д.) видів злочинів.

Залежно від речовини, вживанням якої викликається сп'яніння, його поділяють на: алкогольне; наркотичне; токсичне.

Алкогольне сп'яніння – це стан людини, який виникає внаслідок вживання надмірного вживання алкогольних напоїв (алкогольної інтоксикації), що призводить до фізіологічних, психічних, вегетативних і неврологічних розладів. При алкогольному сп'янінні зберігається здатність людини усвідомлювати свої дії і свідомо керувати ними, хоча і в дещо обмеженому вигляді.

Наркотичне сп'яніння – це психічний стан людини, викликаний вживанням наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин.

Токсичне сп'яніння – психічний стан людини, викликаний вживанням психотропних та інших одурманюючих речовин (окрім алкогольних напоїв і наркотичних засобів), а саме психоактивних лікарських засобів або речовин, які не відносяться ні до алкоголю, ні до групи наркотиків, тобто снодійні препарати, психостимулятори, транквілізатори і т.д., які використовуються в медичній практиці, а також ароматичні летючі речовини, вживані в промисловості і побуті – ацетон, бензин, хлороформ і т.д.

Статтею 21 КК України визначено, що: «Особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або

інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності». Під сп'янінням, про яке йдеться в ст. 21 КК, слід розуміти просте (фізіологічне) алкогольне, наркотичне і токсичне сп'яніння. Також в положенні, закріпленому в п. 13 ст. 67 КК України, стан сп'яніння визнають обставиною, яка обтяжує покарання.

На різних етапах розвитку кримінального законодавства законодавче вирішення питання про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння, не було однозначним. У чинному КК України законодавець керується підходом, який був започаткований ще законодавством Петра I, і відомий своїм репресивним ставленням до осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння.

Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, вчинені в стані сп'яніння, становлять значну суспільну небезпеку, а тому повинні підлягати адекватному кримінальному покаранню.

Керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння за рівнем своєї суспільної небезпеки, на нашу думку, можна віднести тяжких злочинів, оскільки наслідки таких діянь можуть бути масштабними. Водій, що сідає за кермо у стані сп'яніння, – це правопорушник, який не здатний у достатній мірі контролювати свої дії і швидко та адекватно реагувати на зміни дорожньої обстановки, як наслідок, – його дії загрожують не тільки його життю та здоров'ю, але й життю та здоров'ю законослухняних громадян.

Чинне законодавство передбачає можливість призначення порушникам правил дорожнього руху різних видів адміністративних стягнень. Водночас статтею 286 КК України визначено, що порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є кримінально караним діянням, і при цьому передбачено покарання у вигляді штрафу, або арешту, або обмеження волі з позбавленням права керувати транспортними засобами, або позбавлення волі.

Вживання алкоголю і наркотичних речовин не може визнаватися безпосередньою причиною вчинення злочинів, однак стан сп'яніння відіграє значну роль у процесі виникнення і протікання відповідного психофізіологічного стану, формування злочинних мотивів, наміру, вибору способу, часу, місця та обстановки його реалізації. Знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дремаючу в людині агресивність, алкоголь може приводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму.

Злочини неповнолітніх, та ще й у стані сп'яніння, - це проблема суспільства, на яку не можна закривати очі. Моральна деградація молоді призводить до деградації суспільства, а тому до вирішення означеної проблеми слід підходити комплексно.

Відзначається особливий зв'язок злочинності неповнолітніх з алкоголізмом. Зв'язок цей прямий і зворотній. Алкогольні ексцеси неповнолітніх – це і способи дорослого самоствердження, проведення дозвілля, вільного спілкування. За своїм характером вони відносяться до групової злочинності. При цьому можна прослідковується декілька механізмів зв'язків злочинності неповнолітніх з алкоголізмом, а саме:

- 1) вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння, за формулою: алкогольне сп'яніння – втрата соціального контролю – злочин;
- 2) вчинення злочинів у тверезому стані, але для видобутку коштів на придбання алкоголю, за формулою: потреба в алкоголі – корисливий злочин – алкогольне сп'яніння;
- 3) потреба в самостверженні – груповий алкогольний ексцес – груповий злочин;
- 4) систематичне пияцтво – алкогольна хвороба – систематичні корисливі злочини – систематичне пияцтво.

Змістовні характеристики психічної діяльності особи у стані сп'яніння, а також міжнародні стандарти в галузі медицини дають змогу стверджувати, що стан сп'яніння – це різновид отруєння внаслідок потрапляння в організм людини різного роду психоактивних речовин, яке викликає суттєві зміни в інтелектуально-вольовій діяльності людини. При цьому в медичній практиці відомі випадки важкого (повного) сп'яніння, внаслідок якого особа втрачає можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями.

У тих випадках, коли стан сп'яніння не виключав можливості особи повною мірою усвідомлювати свої дії, передбачати їхні наслідки, а також керувати ними, кримінальна відповідальність особи за злочини, вчинені у такому стані, повинна наставати на загальних підставах. Водночас питання про кримінальну відповідальність особи, яка внаслідок сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння втратила можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, потребує якісно іншого вирішення, ніж те, яке пропонує законодавець у ст. 21 КК України. Адже сьогодні наявна редакція ст. 21 КК України не тільки виключає диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння, залежно від різних ступенів та видів сп'яніння, а й, по суті, допускає випадки об'єктивного ставлення у вину.

З урахуванням принципу “кримінальної відповідальності лише за наявності вини” особа не може підлягати кримінальній відповідальності у тих випадках, коли навіть унаслідок добровільного сп'яніння під час вчинення суспільно небезпечного діяння вона втратила можливість здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діями. Адже з формального погляду у таких випадках можна констатувати не тільки ознаки неосудності, а й її медичні причини – психічний розлад, зумовлений інтоксикацією. Водночас негативне ставлення до осіб, які перебувають у стані сп'яніння, зумовлене тим, що у більшості випадків такий стан виникає внаслідок добровільного і свідомого вживання психоактивних речовин.

Доцільно по-новому підходити до врахування стану сп'яніння та інших станів, які ослаблюють інтелектуально-вольову діяльність особи у разі вчинення злочину, під час вирішення питання про індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Змістовно він протилежний наявному законодавчому підходу, проте його конструкція є подібною. За загальним правилом, такий стан особи потрібно враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. Водночас при цьому необхідно передбачити у ст. 66 КК України положення, згідно з яким суд, мотивувавши своє рішення, може не врахувати такий стан як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, у випадку, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину внаслідок своєї добровільної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография / А. И. Алексеев, С. И. Герасимов, А. Я. Сухарев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 496 с.
2. Алкогольная болезнь: поражения внутренних органов при алкоголизме / [Траянова Т. Г., Николаев А. Ю., Виноградова Л. Г., Жарков О. Б. и др.]; под. ред. В. С. Моисеева. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 129 с.
3. Алкогольне сп'яніння – ступені, ознаки і суть стану. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://radka.in.ua/zdorovya/alkogolne-spianinnia-stupenia-ozna.html#_8217-2
4. Антонян Ю. М. Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 366 с.
5. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин ; под. ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Спарк, 1998. – 215 с.
6. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян. – М. : Рос. право, 1992. – 256 с.
7. Антонян Ю. М. Психология убийства / Ю. М. Антонян. – М. : Юрист, 1997. – 304 с.
8. Антонян Ю. М. Состояние и особенности сексуальной преступности : учеб. пособие / Ю. М. Антонян, М. И. Могачев. – М. : ВНИИ МВД России, 2004. – 66 с.
9. Актуальні проблеми вдосконалення кримінального, кримінально-виконавчого та адміністративного законодавства у сфері захисту прав дітей : Матеріали науково-практичної конференції (21-22 червня 2007 р.). – Кіровоград: КірЮІ ХНУВС, 2007. – 272 с. – С. 225.

10. Бабанов А. С. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения: автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук / А. С. Бабанов. – Саратов, 2002. – С. 2-4.
11. Балабанова Л. М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений) / Л. М. Балабанова. – М.: Сталкер, 1998. – 432 с.
12. Барышев С. Общие начала теории и законодательства о преступлениях и наказаниях в двух разделах / С. Барышев. – М.: 1841. – С. 189. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukarprava.ru/catalog>.
13. Бейсенов Б. С. Алкоголизм: уголовно-правовые и криминологические проблемы / Б. С. Бейсенов. – М.: Юрид. лит., 1981. – 200 с.
14. Березюк О. Наркоман протягом року «затягує» у своє коло близько 15 новеньких / О. Березюк. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.police.gov.ua/event/2006/07/narkom.php>
15. Бугрім О. В. Адміністративна відповідальність за керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння / О. В. Бугрім // Наше право. – 2013. - № 12. – С. 65-70.
16. Бульба В. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні / В. Бульба // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 88.
17. Бунеев А. Н. О судебно-психиатрической экспертизе состояний опьянения / А. Н. Бунеев // Журнал невропатологии и психиатрии. – Т. 1, 1955. - № 1. – С. 54-57.
18. Бурдін В. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння (історичний аспект) / В. Бурдін. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle>
19. Бурдін В. М. Стан сп'яніння як обставина, що обтяжує покарання: проблеми сучасного наукового розуміння / В. М. Бурдін // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 1-2. – С. 177-182.

20. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атака, 2005. – 160 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
22. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва у справі № 752/7388/16-к від 25.09.2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69079148>
23. Вирок Дніпровський районний суд м.Херсона у справі № 666/6852/15-к від 25.12.2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54750321>
24. Вирок Ружинського районного суду Житомирської області у справі № 288/511/17 30 червня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67459277>
25. Габиани А. А. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения / А. А. Габиани. – Тбилиси : Мецниереба, 1968. – 160 с.
26. Горелик В. И. Значение состояния опьянения при совершении общественно-опасного действия (Законодательство, судебная практика) // Вопросы уголовного права и процесса: Сб. ст. Вып. №1. Серия юрид. – Минск: Изд-во Белгоруниверситета им. В.И. Ленина. 1958. – С.23-35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.
27. Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання згвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. В. Губанова. – К., 2008. – 20 с.
28. Датий А. В. Судебная медицина и психиатрия. Практикум : учеб. пособие / А. В. Датий. – М. : БЕК, 1997. – 397с.
29. Джужа О. М. Кримінологія : підручник. / за ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

30. Довідка про результати виявлення, постановки на облік осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків та психотропних речовин за 12 міс. 2007 р.: К., ДБНОН МВС, 2008.

31. Доповідь Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту В. П. Коржа «Стан виконання державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 роки» на спільному засіданні колегій Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України та МВС України (27.04.2007 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mvsinfo.gov.ua/official/2007/08/100807_2.html

32. Дриль Д. А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Д. А. Дриль. – М. : ИНФРА-М, 2006. – VI, 770 с.

33. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн.: Книга 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

34. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

35. Закалюк А. П. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : наук.-практ. посібник / за заг. ред. А. П. Закалюка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 296 с.

36. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 08.07.1999 № 863-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/863-14>

37. Інструкція про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ

України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України від 24.02.1995 р. № 114/38/15-36-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

38. Калашник Я. М. Медицинская и уголовно-правовая оценка состояния алкогольного опьянения / Я. М. Калашник // Советское гос-во и право. – 1963. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

39. Калашник Я. М. Поиски основного диагностического критерия паталогического опьянения и обоснования невменяемости при нем / Я. М. Калашник // Проблемы судебной психиатрии. Научные труды; [под ред. Г. В. Морозова]. – М. : изд-во Медицина, 1967. – Вып. 17. – С. 51-61. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

40. Кантарович Н.В. Патологическое опьянение и проблема вменяемости при алкогольном опьянении / Н.В. Кантарович // Проблемы судебной психиатрии. Научные труды; [под ред. Г. В. Морозова]. – М. : изд-во Медицина, 1967. – Вып. 17. – С. 62-68. <https://naukaprava.ru/catalog>.

41. Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в уголовном праве / И. И. Карпец. – М. : Госюриздат, 1959. – 105 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

42. Кашкаров О. О. Алкоголізм та наркоманія як фактор детермінації вбивств з сексуальних мотивів / О. О. Кашкаров, О. Б. Шигонін // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 453–457.

43. Кашкарова Т. Д. О судебнопсихиатрической экспертизе лиц, совершивших преступления в состоянии алкогольного опьянения / Т. Д. Кашкарова // Проблемы судебной психиатрии. Сб. 9; [под ред. Г. В. Морозова]. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 431-437. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

44. Керування транспортним засобом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння: проблеми виявлення та доведення правопорушення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

https://gktb.org/news/kieruvannia_transportnim_zasobom_u_stani_alkogo_l_nogo_chi_narkotichnogo_spianinnia_problemi_viiavliennia_ta_doviedienniapravoporushiennia

45. Кистяковский А.О. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая. – К., 1882. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

46. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

47. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

48. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>

49. Кононенко В. И. Пьянство и преступность / В. И. Кононенко, В. Т. Маляренко. – К. : Политиздат Украина, 1988. – 124 с.

50. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.С. Косенко. – К., 2004. – 20 с.

51. Криминология: учеб. / Г. А. Аванесов и др.; под ред. Г. А. Аванесова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 576 с.

52. Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за здійснення професійної діяльності членом екіпажу або диспетчером управління повітряним рухом у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин / В. Г. Кундеус // Вісник Криминологічної асоціації України. – 2015. - № 1. – С. 108-123.

53. Курс совесткого уголовного права. В шести томах. Часть Особенная. – М. : Наука, 1971. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

54. Лазаренко В. І. Наркоситуція в Україні та девіантна поведінка молоді: дис. ... кандидата соціолог. наук : спец. 22.00.04 / Лазаренко Вікторія Іванівна ; Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 230 с.
55. Лазоренко Б. П. Профілактика наркоманій у дитячому, підлітковому і молодіжному середовищі: Довідник для соц. працівників, вчителів, шкільних психологів, батьків. / Б. П. Лазоренко. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 300 с.
56. Лановенко І. П. Боротьба з правопорушеннями і злочинністю / І. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанський. – К. : «Наукова думка», 1969. – 200 с.
<https://naukaprava.ru/catalog>.
57. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. О. Ларченко. – К., 2009. – 20 с.
58. Легецький М. П. Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням, вчиненим неповнолітніми, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і прекурсорів: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Легецький Микола Петрович ; НАВСУ. – К., 2004. – 22 с.
59. Лейкина Н. С. К вопросу об обосновании ответственности за преступления, совершенные в состоянии опьянения / Н. С. Лейкина // Вестник Ленинградского университета. – 1958. - № 11. – С. 112-123. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.
60. Лузан М. О. Кримінальна відповідальність за злочини, скоєні в стані сп'яніння // М. О. Лузан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8650/Lyzan_Kriminalna_vidpovidalnist_za.pdf?sequence=1
61. Лунга Р. Я. Деякі аспекти взаємодії оперативних підрозділів департаменту внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України зі службою КМСН щодо попередження злочинної діяльності неповнолітніх / Р. Я. Лунга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

62. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Б. Медицький. – К., КНУВС, 2007. – 20 с.
63. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.
64. Мирошниченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошниченко, А. А. Музыка. – К. – Одеса : Выща шк. Гол. изд-во, 1988. – 298 с.
65. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР., 1917-1925 гг. – К.: Мин. охраны общественного порядка УССР. Высшая шк, 1966. – Т.1. – 832с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.
66. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10). 10-й перегляд. – К.: МОЗ України, Центр медичної статистики, Інститут здоров'я ім. Л. І. Медведя, 1996. – 160 с.
67. Модельний закон про безпеку на повітряному транспорті: Закон від 31.10.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_143
68. Мозгова В. А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх / В. А. Мозгова // Юридичний вісник. – 2014. - №2(31). – С. 142-147.
69. Музыка А. А. Види та кримінально-правове значення сп'яніння / А. А. Музыка // Радянське право. – 1986. – № 5.
70. Нагорна А. М. Наркоманія: Адаптація молоді до праці та життя / А. М. Нагорна, В. В. Беспалько. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 384 с.

71. Назаренко Г. В. Невменяемость в уголовном праве / Г. В. Назаренко, Орел: 1994. – 104 с.
72. Насимов Г. А. Причины и меры предупреждения убийств: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Г. А. Насимов. – М., 2004. – 20 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
73. Ніколайчук Т. В. Про можливості діагностичних досліджень рукописів, виконаних особами в стані алкогольного сп'яніння / Т. В. Ніколайчук, Ю. В. Соломаха // Криміналістика и судебная экспертиза. – 2013. – Вып. 58(1). – С. 207-212.
74. Олійник Л. В. Факторний аналіз причин правопорушень серед підлітків / Л. В. Олійник // Сучасні підходи та моделі розв'язання проблеми правопорушень, наркоманії серед учнівської і студентської молоді. Збірник наук. статей та матеріалів передового досвіду. – К. : ІЗМН, 1997. – 288 с. – С.62.
75. Орлов В. С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М.: Госюриздат, 1958. – 260 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
76. Основы уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик. – М. : 1960, Госюриздат. – 24 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
77. Патологічне сп'яніння. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/psihiatriya/051.php>
78. Пирожков В. Ф. Криминальная психология / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 2007. – 704 с.
79. Коробеев А.И. Полный курс уголовного права. Том 1. Преступление и наказание Учебник / А. И. Коробеев. – СПб. : Юридический центр-Пресс, 2008. – 1133 с.
80. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю. Г. Пономаренко. – Х., Національний університет внутрішніх справ, 2004. – 19 с.

81. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами України законодавства, спрямованого на подолання пияцтва і алкоголізму, викоренення самогоноваріння” від 11 жовтня 1985 р. № 7 (зі змінами, внесеними постановами Пленуму від 3 жовтня 1986 р. № 10 та від 4 червня 1993 р. № 3). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/v0010700-86

82. Проблемы судебной психиатрии: сб. 9 / под общей ред. Г. В. Морозова. – М.: Носюр издат, 1961. – 540 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

83. Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі. Інформаційно-методична збірка для спеціалістів соціальної роботи з дітьми і молоддю. – К. : КМЦССМ, 2003. – 94 с.

84. Рабинович К. Г. К вопросу о судебнопсихиатрической оценке тяжелых форм алкогольного опьянения и об отграничении их от так называемого паталогического опьянения / К. Г. Рабинович // Проблемы судебной психиатрии / под общей ред. Г. В. Морозова. – М.: Госюриздат, 1961. – Сб. 9 – С. 438-452. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

85. Родіонова Т.В. Відповідальність за злочини, вчинені у стані сп’яніння / Т. В. Родіонова // Правова держава. – 2005. - №8 – С. 187-192.

86. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т.4. – 511с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

87. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – М.: Юрид. лит, 1988. – Т.6. – 431с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

88. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – М.: Юрид. лит., 1988. – Т.8. – 564с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
89. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – М.: Юрид. лит., 1988. – Т.5. – 467с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
90. Самолеты падают по вине пьяных пилотов // aviaport.ru. [веб-портал] / АвиаПорт.Ru / Дайджест. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aviaport.ru/digest/2009/03/10/168281.html>
91. Сахаров А. Б. О личности пре ступника и причинах преступности в СССР / А. Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1961. – 279 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
92. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1925 гг. / Под ред. И.Т. Голякова. – М.: Госюриздат, 1953. – 463 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
93. Седнев В. В. До питання про співвідношення станів фізіологічного афекту й алкогольного сп'яніння / В. В. Седнев // Вісник Верховного Суду України. – 2000. -№ 5. – С. 56-57.
94. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Часть общая. – СПб., 1913. – 398с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.
95. Сєдих К. В. Деякі питання застосування психологічної експертизи в судовій практиці / К. В. Сєдих, С. М. Сєдих, Ю. В. Гасій // Вісник Верховного Суду України. – 1999. - № 2. – С. 39-42.
96. Ситковская О. Д. Аффект: криминально-психологическое исследование / О. Д. Ситковская. – М.: ООО Издательство Юрлитинформ, 2001. – 240 с.
97. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности / О. Д. Ситковская. – М.: Изд. НОРМА. – 1998. – 285 с.

98. Сосин И. Д. Наркология / И. Д. Сосин, Ю. Ф. Чуев. – Харьков : Коллегиум, 2005. – 800 с.
99. Старович З. Судебная сексология / З. Старович ; пер. с польск. – М. : Юрид. лит., 1991. – 336 с.
100. Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / О, С. Стеблинська. – Л., Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 20 с.
101. Стеблинська О. С. Основні напрями реалізації державної політики по запобіганню пияцтву і наркотизму серед неповнолітніх / О. С. Стеблинська // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2009. – Вип. 21. – С. 217-221.
102. Стеблинська О. С. Поняття, види та правове значення стану сп'яніння / О. С. Стеблинська // Форум права. – 2010. - № 4. – С. 859-864.
103. Стеблинська О. С. Психологічні особливості особи неповнолітнього, який вчиняє злочини в стані сп'яніння / О. С. Стеблинська // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2010. – Вип. 24. – С. 192-196.
104. Стеблинська О. С. Сучасний стан і тенденції злочинів, що вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння / О. С. Стеблинська // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 41. – С. 153-161.
105. Судаков К. В. Теория функциональной системы как новый этап изучения целенаправленного поведения животных и человека / К. В. Судаков // Системный анализ механизмов поведения. – М.: Наука, 1979. – С. 3-23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.
106. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/9A539844EB54F3EBC2257B7C0037FDFFE](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/9A539844EB54F3EBC2257B7C0037FDFFE)

107. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. – СПб., 1874. – Кн.1. – 292с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

108. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. – СПб., 1902. – Том 1. – 815с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

109. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. – СПб., 1888. – Вып.2. – 974с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

110. Твердая И. Н. Значение состояния опьянения для уголовной ответственности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. Н. Твердая. – М., 1970. – 24 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

111. Твердая И. Н. Оценка состояния опьянения при назначении наказания / И. Н. Твердая // Вестник Московского университета. Сер. Право. – 1970. – 3 4. – С. 38-46. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

112. Трахтеров В. С. Кримінальна відповідальність психічно неповноправих / В. Трахтеров // Труды кафедры «Проблемы современного права» и Правового факультета Харьковского Института Народного Хозяйства. – 1930. - № 5. – 256 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

113. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, С. Г. Келина. – М.:Наука, 1987. – 280 с.

114. Уголовный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями на 1 февраля 1944 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1944. – 96 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://naukaprava.ru/catalog>.

115. Фіалка М. І. Неповнолітня злочинність: сучасний стан та напрямки профілактики / М. І. Фіалка // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. - № 5. – С. 133-140.
116. Флоря В. Н. Ответственность за совершение преступления в состоянии опьянения : автореф. дис. на соискание науч. Степени канд. юрид. наук : / В. Н. Флоря ; Ин-т гос-ва и пр. АН СРСР. – М., 1974. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.
117. Француз А. Наркоманія / за ред. А. Француза. – Івано-Франківськ : «Вік», 1998. – 35 с.
118. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.
119. Цимбалюк М. М. Актуальні проблеми протидії злочинності неповнолітніх в умовах розвитку демократії в Україні / М. М. Цимбалюк // Проблеми протидії злочинності неповнолітніх : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 квітня 2006 р.) – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2006. – 150 с. – С. 4
120. Четвертак К. Відповідальність за керування в стані алкогольного сп'яніння / К. Четвертак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/kchetvertak/article/26239.aspx>
121. Чуприков А. П. Общая и криминальная сексология : учеб. пособие / А. П. Чуприков, Б. М. Цупрык. – К. : МАУП, 2002. – 248 с.
122. Ястребов А. В. Алкоголь и правонарушения / А. В. Ястребов. – М.: Высшая школа, 1987. – 96 с.